

"İŞ, GÜÇ" ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ VE İNSAN KAYNAKLARI DERGİSİ

"IS, GUC" INDUSTRIAL RELATIONS AND HUMAN RESOURCES JOURNAL

2020 Cilt/Vol: 22/Num:1 Sayfa/Page: 87-112

Editörler Kurulu / Executive Editorial Group

Aşkın Keser (Uludağ University)
K. Ahmet Sevimli (Uludağ University)
Şenol Baştürk (Uludağ University)

Editör / Editor in Chief

Şenol Baştürk (Uludağ University)

Yardımcı Editör / Managing Editor

Ulviye Tüfekçi Yaman

Yayın Kurulu / Editorial Board

Doç. Dr. Erdem Cam (Ankara University)
Doç. Dr. Zerrin Fırat (Uludağ University)
Prof. Dr. Aşkın Keser (Uludağ University)
Prof. Dr. Ahmet Selamoğlu (Kocaeli University)
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Sevimli (Uludağ University)
Prof. Dr. Abdulkadir Şenkal (İstanbul Ayvansaray University)
Doç. Dr. Gözde Yılmaz (Marmara University)
Dr. Öğr. Üyesi Memet Zencirkıran (Uludağ University)
Assoc. Prof. Dr. Glenn Dawes (James Cook University-Avustralya)

Uluslararası Danışma Kurulu / International Advisory Board

Prof. Dr. Ronald Burke (York University-Kanada)
Prof. Dr. Jan Dul (Erasmus University-Hollanda)
Prof. Dr. Alev Efendioğlu (University of San Francisco-ABD)
Prof. Dr. Adrian Furnham (University College London-İngiltere)
Prof. Dr. Alan Geare (University of Otago- Yeni Zelanda)
Prof. Dr. Ricky Griffin (TAMU-Texas A&M University-ABD)
Assoc. Prof. Dr. Diana Lipinskiene (Kaunos University-Litvanya)
Prof. Dr. George Manning (Northern Kentucky University-ABD)
Prof. Dr. William (L.) Murray (University of San Francisco-ABD)
Prof. Dr. Mustafa Özbilgin (Brunel University-UK)
Assoc. Prof. Owen Stanley (James Cook University-Avustralya)
Prof. Dr. Işık Urla Zeytinoglu (McMaster University-Kanada)

Ulusal Danışma Kurulu / National Advisory Board

Prof. Dr. Yusuf Alper (Uludağ University)
Prof. Dr. Veysel Bozkurt (İstanbul University)
Prof. Dr. Toker Dereli (Işık University)
Prof. Dr. Nihat Erdoğan (İstanbul Şehir University)
Prof. Dr. Ahmet Makal (Ankara University)
Prof. Dr. Ahmet Selamoğlu (Kocaeli University)
Prof. Dr. Nadir Suğur (Anadolu University)
Prof. Dr. Nursel Telman (Maltepe University)
Prof. Dr. Cavide Uyargil (İstanbul University)
Prof. Dr. Engin Yıldırım (Anayasa Mahkemesi)
Prof. Dr. Arzu Wasti (Sabancı University)

İş, Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, yılda dört kez yayınlanan hakemli, bilimsel elektronik dergidir. Çalışma hayatına ilişkin makalelere yer verilen derginin temel amacı, belirlenen alanda akademik gelişime ve paylaşma katkıda bulunmaktadır. "İş, Güç," Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, "Türkçe" ve "İngilizce" olarak iki dilde makale yayınlanmaktadır.

"Is, Güc" The Journal of Industrial Relations and Human Resources is peer-reviewed, quarterly and electronic open sources journal. "Is, Güc" covers all aspects of working life and aims sharing new developments in industrial relations and human resources also adding values on related disciplines. "Is, Güc" The Journal of Industrial Relations and Human Resources is published Turkish or English language.

TARANDIĞIMIZ INDEXLER

Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluk yazarlarına aittir.
Yayınlanan eserlerde yer alan tüm içerik kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

All the opinions written in articles are under responsibilities of the authors.
The published contents in the articles cannot be used without being cited

“İş, Güç” Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi - © 2000-2020

“Is, Guc” The Journal of Industrial Relations and Human Resources - © 2000-2020

İÇİNDEKİLER

Yıl: 2020 / Cilt: 22 Sayı: 1

SIRA	MAKALE BAŞLIĞI	SAYFA NUMARALARI
1	Doç. Dr. Kurtuluş KAYMAZ “The Analysis of the Relations Among Normative Beliefs, Self-Efficacy and Intention to Comply within the Frame of Information Security Policies”	5
2	Dr. Öğr. Üyesi Evrim GÜLERYÜZ, Dr. Deniz GİRAY “İstismarcı Yönetim Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”	25
3	Dr. Öğr. Üyesi Erdem BAĞCI, Öğr. Gör. Duygu ÇELİK “Dış Ticaret Dengesi İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye’de Ekonometrik Bir Analiz”	41
4	Arş. Gör. Elif Nur ALPER “Evden İşyerine Ulaşımında Yolda Geçen Zamanın Çalışma Yaşamının Kalitesine Etkisi”	57
5	Dr. Öğr. Üyesi Pelin ŞAHİN YARBAĞ “Finans Sektörü Çalışanlarının İş Tatminleri İle İK Yönetimi Modellerinin İlişkisi”	75
6	Dr. Çağrı KADEROĞLU BULUT “Gazetecilerin Gündelik Hayat Deneyimleri: Sınırlılıklar, İmkanlar, İtirazlar”	91
7	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet GÜLER “Nedenleri ve Sonuçları Bakımından Mobbing”	117

GAZETECİLERİN GÜNDELİK HAYAT DENEYİMLERİ: SINIRLILIKLAR, İMKANLAR, İTİRAZLAR¹

DAILY LIFE PRACTICES OF JOURNALIST: LIMITATIONS, FACILITIES AND OBJECTIONS

Çağrı Kaderoğlu Bulut

Arş. Gör. Dr., Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi

cagrikaderoglu@gmail.com

ÖZET

Bu çalışmada gazetecilerin ekonomik ve toplumsal koşulları ile gündelik hayat pratikleri arasındaki ilişki ele alınmaktadır. Makalenin temel iddiası, gazetecilerin maddi ve mesleki açıdan giderek kötüleşen çalışma koşullarının, gündelik hayat pratiklerinde de ciddi bir karşılık bulduğu ve onları hem mesleki hem de toplumsal açıdan derin bir erozyona uğrattığıdır. Çalışma bir saha araştırmasına dayanmaktadır. Çalışmada genişletilmiş vaka analizi yöntemi kullanılmış, veriler Ağustos-Ekim 2017 tarihlerinde, Ankara'da ulusal medyada çalışan 100 gazeteciye uygulanan anket ve 23 gazeteci ile yapılan derinlemesine görüşmelerden elde edilmiştir. Çalışmanın ilk bölümünde gündelik hayata ilişkin kimi farklı yaklaşımlar tartışılarak, bu çalışmada benimsenen gündelik hayat kavramsallaştırması açıklanacaktır. İkinci bölümde çalışmanın yöntemi açıklanacak, üçüncü ve dördüncü bölümlerde ise alan araştırmasının bulguları, gazetecilerin geçim-gelir-borçluluk örüntüleri ile iş dışı yaşam pratikleri başlıklarında serimlenerek tartışılacaktır. Araştırmanın bulguları, ekonomik ve toplumsal koşulların gazetecilerin gündelik hayatlarında ciddi bir erozyona neden olurken, diğer yandan bu erozyonun gazetecilerin mesleki ve toplumsal pratiklerini yeniden etkileyerek tüm toplum açısından önemli sorunlar yaratmakta olduğuna işaret etmektedir. Bu açıdan, elde edilen sonuçların çalışmanın temel iddiasını doğruladığı söylenebilir.

Anahtar Sözcükler: Gazetecilik, Gazeteciler, Gündelik Hayat, Kültürel Çalışmalar.

¹ Bu çalışma, yazarın Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı'nda savunduğu *Gazetecilerde Proleterleşme ve Sınıf Kapasitesi: Çalışma ve Yaşam Koşulları Üzerine Bir Araştırma* başlıklı doktora tezine dayanarak kimi değişikliklerle hazırlanmıştır.

ABSTRACT

In this study, the relationship between the economic and social conditions of journalists and daily life practices are discussed. The main claim of the article is that the working conditions of journalists, which are getting worse both financially and professionally, have found a serious response in daily life practices and that they have deeply eroded both professionally and socially. The study is based on a field research. In the study, extended case method was used. The research was conducted in August-October 2017; the data was obtained from the survey applied to 100 journalists and in-depth interviews with 23 journalists working in the national media in Ankara. In the first section of the study, some different approaches regarding daily life will be discussed and the concept of daily life adopted in this study will be explained. In the second section, the method of the study will be explained. The third and fourth sections contain the findings of the field research and discussions on the journalists' livelihood-income-indebtedness patterns and non-business life experiences. The findings of the research indicate that while economic and social conditions cause serious erosion in journalists' daily lives, on the other hand, this erosion affects the professional and social practices of journalists and creates important problems for the whole society. In this respect, it can be said that the findings obtained confirm the basic claim of the study.

Keywords: Journalism, Journalists, Everyday Life, Cultural Studies.

GİRİŞ

Bu çalışmada gazetecilerin gündelik hayat pratikleri, onları çevreleyen toplumsal koşullar bağlamında incelenmeye çalışılmaktadır. Gazeteciler üzerine yapılan çalışmalar ağırlıklı olarak mesleki pratikler, siyasal iktidarla ilişkiler ya da çalışma koşulları üzerine odaklanmaktadır. Buna karşın gazetecilerin gündelik hayat pratikleri ve bu pratiklerin gazetecilerin mesleki ve toplumsal koşullarıyla ilişkisi çoğunlukla geri planda kalmaktadır. Gündelik hayat, emeğin yeniden üretim koşullarını da içeren yapısıyla gazetecilerin mesleki ve toplumsal varoluşlarını şekillendirmede önemli bir yerde konumlanır. Bu nedenle gazetecilerin yeniden üretim alanları olarak gündelik hayat deneyimlerini geniş bir bağlamla ele almak önemlidir.

Gazetecilerin gündelik hayat pratiklerini belirleyen önemli etkenler olarak medyanın mevcut endüstriyel yapılanması, bu yapılanma içindeki çalışma ilişkileri ve koşulları, ülkenin ağır siyasal atmosferi ve gazetecilik pratiklerine yansımaları ile gazetecilik emeğinin gümünüzdeki durumu gibi şartlardan söz edilebilir. Bu şartların hem gazeteciler hem de toplumun geneli için günümüzde oldukça zorlayıcı ve olumsuz süreç ve sonuçları beraberinde getirdiği pek çok çalışmada vurgulanmaktadır.¹ Bu koşullar altında gazetecilerin gündelik hayat deneyimlerinin nasıl şekillendiği, bu deneyimlerin gazetecilerce nasıl algılandığı ve bu deneyimlerin gazeteciler açısından ne gibi olanaklar, sınırlılıklar ya da itiraz noktaları yarattığı bu çalışmada yanıtları aranacak sorular olarak öne çıkmaktadır.

Makalenin temel iddiası, gazetecilerin maddi ve mesleki açıdan giderek kötüleşen çalışma koşullarının, gündelik hayat pratiklerinde de ciddi bir karşılık bulduğu ve onları hem mesleki hem de toplumsal açıdan derin bir erozyona uğrattığıdır. Bu iddia, saha araştırmasının verileri doğrultusunda tartışılacaktır.

Bu noktada sosyal bilimlerin en önemli inceleme alanlarından biri olan gündelik hayat üzerine de eğilmek gereklidir. Gündelik hayatın içeriğinin ve kapsamının nasıl tanımlanacağı, bu alana ilişkin temel kavrayışın nasıl olması gerektiği gibi konular, özellikle 1980'lerden sonra oldukça çeşitlenmiş bir tartışma zeminine işaret etmektedir. Bu nedenle çalışmada öncelikle gündelik hayata ilişkin kimi farklı yaklaşımlar tartışılacak ve bu çalışmada benimsenen gündelik hayat kavramsallaştırması açıklanacaktır. Böylece çalışmanın ilgili literatürde nerede konumlandığı da belirtilmiş olacaktır. Ardından saha

1 Bu araştırma ve tartışmalardan güncel bazıları için bkz. Kaderoğlu Bulut (2019); Kızılca ve Karagöz Kızılca (2018); Uzunoglu (2018), Yeşil (2016); Çığ ve Çığ (2015); Cangöz (2015); Ağbaba vd. (2014).

araştırmasının yöntemi ve veri toplama teknikleri belirtilecek, üçüncü ve dördüncü bölümlerde ise alan araştırmasının bulguları "geçim-gelir-borçluluk örüntüleri" ile "iş dışı yaşam pratikleri" başlıklarında serimlenerek tartışılacaktır.

Gündelik Hayatın Praksisi: Yaklaşımlar, Tartışmalar

Genel anlamıyla "gündelik" olan, insanların dünya üzerinde ve toplumsal yaşam içinde bireysel ve sosyal varlıklarını sürdürmelerinin biçimlerini ve yollarını, bunun rutinleşmiş niteliklerini ifade etmek için kullanılmaktadır. Varlığını sürdürmenin kendisi, biçimleri ve yolları, insanlığın üretim ve toplumsallaşma süreçlerine göre farklılaşmakta ve bu faaliyetlerin karşılama biçimleri dönüşmektedir. Bu anlamda gündelik olan, evrensel bir içeriğe sahip olduğu kadar tarihsel bir niteliği de aynı anda bünyesinde barındırmaktadır. Şahin ve Balt'a'nın (2001: 185) ifadesiyle, "yeme, içme, barınma, üretme, güvenlik, soyun yeniden üretimi gibi basit insani gereksinimleri karşılamak üzere yapılan tüm etkinlikler 'gündelik' rutinlerin, yığılmış bilgilerin, ritüellerin, toplumsal işbölümünün arasına dağılmış bir yığın işi kapsar." Benzer şekilde Felski (2000: 18) de gündelik hayatın devamlı olarak/günbegün yaşanılanları ifade ettiğini belirtir. Bu kapsamda "uyuma, yeme ve çalışma gibi etkinlikler, daha geniş bir tekrar döngüsüne gömülü düzenli günlük bir ritme uymaktadır." Dolayısıyla insan türünün varlığını sürdürmek için geliştirdiği tüm etkinliklerin, rutin ve ritüelleşmiş özellikleriyle gündelik olanı oluşturduğu söylenebilir.

Bu geniş çerçeve içinde gündelik hayatın ne olduğu ve nasıl kavranması gerektiğine dair de geniş bir yazından söz etmek mümkündür. Bu yazın içinde temel ayrım noktası, üretim ilişkileri eksenli gündelik hayat kavrayışları ile üretim sürecini dışarıda bırakan gündelik hayat kavrayışları arasında çizilebilir. Bu ayrım, yalnız inceleme alanına dönük içeriksel bir farklılık değil, kuramsal ve metodolojik kökleri olan daha derin bir ayrıma da tekabül etmektedir.²

Üretim ilişkilerini esas alan gündelik hayat yaklaşımları özellikle 20. yüzyılın Marksist çalışmaları içerisinde şekillense de Marksizm'in klasik metinlerinde bu kavrayışın kökenlerini bulmak mümkündür. Marx ve Engels'in (2004) Alman İdeolojisi'nde geliştirdiği tarih anlayışının epistemolojik-metodolojik temelleri ve bu çerçevede üretim ilişkilerinin merkeziliği³, tam da bir tür olarak insanın dünya üzerinde gündelik ve gerçek yaşantısından yola çıkılarak kurulmaktadır. Bu durum Marx ve Engels (2004: 19) tarafından şöyle ifade edilir:

İnsanların kendi geçim araçlarını üretim tarzları, her şeyden önce doğada hazır buldukları ile yeniden üretmeleri gereken geçim araçlarının doğasına bağlıdır. Bu üretim tarzı, basitçe bireylerin fizik varlıklarının yeniden üretimi olarak ele alınmamalıdır. Bu üretim tarzı, daha çok, bu bireylerin belirli bir faaliyet tarzını, onların yaşamlarını ortaya koyan belirli bir biçimi, belirli bir *yaşam tarzını* temsil eder.

2 Bovone (1989) gündelik hayat çalışmalarında üç farklı perspektif tespit edilebileceğini belirtmektedir. Bunlar, Marksist yaklaşım, fenomenolojik yaklaşım ve Amerikan mikrososyolojisidir (Bovone, Mead ve Goffman'ın başını çektiği sembolik etkileşimcilik ile Garfinkel tarafından oluşturulan etnometodolojiyi de Amerikan mikrososyolojisinin iki alt ekolü olarak ele almaktadır). Fark edileceği üzere her üç yaklaşım da felsefi, kuramsal ve metodolojik olarak farklı düşünsel gelenekleri temsil etmektedir. Bu perspektiflere özellikle 1990'larla birlikte yerleşik hale gelen postmodern metodolojik konumları da eklemek gerekmektedir.

3 Belirtmek gerekir ki, Marx ve Engels'in vurguladığı üretim ilişkileri, üretim yapılan zaman ve mekanla sınırlı bir nosyon değildir. Üretim ilişkileri, bir toplumda yalnızca üretime katılanları değil, üretime girmeyenleri (ve bunların tarihsel-toplumsal koşullarını) de kapsayan bir niteliğe sahiptir. Dolayısıyla "üretim ilişkileri", tüm toplumsal varoluşun temel ilkelerini ve buradaki güç ilişkilerini belirleyen tarihsel bir zemini ifade etmektedir. Benzer şekilde Willis (2013: 219) de üretimin, toplumsal bütünlüğün mekanik makine dairesi olmadığını belirterek, gerek üretimin gerekse üretim ilişkilerinin toplumsal ve kültürel doğasını vurgular.

Aynı şekilde, Marx ve Engels'in (2004: 30) tarihi ve toplumsal dönüşüm süreçlerini, "güncel yaşamın koşullarının eleştirisini" yaparak ve "duyumsal dünyayı onu meydana getiren bireylerin canlı duyuşsal faaliyetinin toplamı olarak kavrama" yoluyla incelemesi, Marksist çalışmaların gündelik hayat kavrayışları konusunda önemli öncüller sağlamaktadır. Regulier (2016: 423), Marx ve Engels'te "gündelik yaşam"ın "gerçek yaşam" olarak kavrandığını belirtir. Ona göre, Marx ve Engels'te gündelik yaşam, emek kadar emeğin yeniden üretimini de içerir ve "her günün tarihinde izlenmesi" gereken sınıf mücadelesi, gündelik yaşamın parçasıdır. Bu yanı sıra Regulier (2016: 425) gündelik yaşamın yalnız bireysel özneler için değil, kolektif ve toplumsal özneler için de çok sayıda karşı karşıya geliş ve çelişki alanı olarak ortaya çıktığını vurgular. Böylece "kavram, gündelik olarak içinde hareket ettiğimiz somut koşulların ve durumların çözümlenmesine imkan verir".

Buradan hareketle 20. yüzyılda gündelik hayata dönük maddi üretim ilişkileri çerçeveli tartışmalar E.P. Thompson (2004; 2006) ve Williams (1993; 2013) gibi düşünürlerin işçi sınıfı tarihi ve kültürü üzerine çalışmalarında kendini gösterse de⁴ gündelik hayat üzerine özellikle odaklanan Lefebvre olmuştur. Lefebvre'in 1947 yılında yayınlanan "Gündelik Hayatın Eleştirisi" adlı eseri bu konuda önemli bir temel teşkil etmektedir. Lefebvre bu çalışmada gündelik hayata ilişkin bütünlüklü bir yaklaşım geliştirmeyi ve onu kapitalizmin temel üretim ilişkileri içerisinde kavramayı önermektedir. Temel olarak "kapitalizm ve endüstrileşmenin insanın varlığı ve algısı üzerindeki etkisine" (Felski, 2000: 16) odaklanmaktadır. Bu ekseninde meta fetişizmi, yabancılaşma ve iktidar ilişkilerinin üretim ve yeniden üretim süreçlerini, devrimci dönüşüm ve direniş noktalarını "gerçek hareketin" aktığı gündelik yaşam içinden ilişkişel bir çabayla incelemektedir.

Gündelik hayatı üretim anının hem mekânsal hem de zamansal olarak "dışında" inceleyen ana akım gündelik yaşam kuramlarının aksine, Lefebvre (2012: 37; 48) gündelik hayatın, çalışmayı, boş zamanı ve ailevi ve "özel" yaşamı bir bütün olarak içerdiğini vurgulamaktadır.⁵ Bu bütünlük homojen ya da sabit değil, tam aksine tarihsel, geçici ve hareketli bir niteliğe sahiptir. Bu yanı sıra "verimli çelişkiler" barındırmaktadır. Buradan hareketle Lefebvre (2012: 45) için boş zamanın çalışmayla ilişkisinin diyalektik analizi, gündelik hayat analizinin temel parçasıdır. Öyle ki, yabancılaştırıcı üretim pratikleri ve uzayan çalışma saatleri içinde "boş vakit, gündelik olanın içinde gündelik-olmayan olarak ortaya çıkar" (Lefebvre, 2012: 46). Daha fazla boş vakit kazanmak için daha çok çalışmak ve bunu tam da çalışmanın dışında kalmak için yapmak, Lefebvre'in (2012: 46) "cehennemi döngü" dediği durumdur.⁶ Dolayısıyla gündelik hayat, üretim alanı ve bunun kapitalist örgütlenişi ile yapısal bir içiçelik taşımaktadır.

Bu noktada Kosik (2015: 68-69) de toplumsal üretim tarzını gündelik hayatın temel belirleyicisi olarak işaret etmektedir. Ona göre insan varoluşunun ve dünyadaki varlığının her tarzının belli bir gündelikliği vardır. Örneğin Ortaçağ'da serfin, şövalyenin, lordun ve keşişin birbirlerinden oldukça farklı gündelik pratikleri olmasına karşın, hayatın temposunu, ritmini ve düzenlenişini belirleyen tek bir ortak temel bulunmaktadır. Bu, feodal toplumdur. Kosik (2015: 69), sanayi kapitalizminin sadece yeni üretim aletleri, yeni sınıflar ve yeni politik kurumlar getirmediğini, aynı zamanda önceki dönemlerden

4 Johnson (2008: 38-39) kültürel çalışmalar ekolünün gelişimini tartıştığı metninde, gündelik hayat anlayışının, Hoggart, Thompson ve Williams ile başlayan İngiliz Kültürel Çalışmalar geleneğinin gelişim sürecinde oldukça merkezi bir rol oynadığını anlatır.

5 Aynı şekilde Regulier (2016: 425) de çalışma, özel yaşam ve boş zamanlar ilişkisinin, gündelik hayatın örgüsünü oluşturduğunu belirtir.

6 Willis (2013: 217) bu döngüyü, "gelecekte gerçek bir yaşamı mümkün kılmak için insanın kendisinden sattığı zaman" olarak tanımlamak ve bu nedenle çoğu insan tarafından çalışmanın "ölü zaman" olarak nitelendirildiğini belirtmektedir.

farklı yeni bir gündeliklik şekli getirdiğini de vurgulamaktadır. Bu sürecin politik uzanımlarına değinen Coşkun (2017: 42) da gündelik hayattaki pratiklerimizin ortaya çıkardığı en önemli sonucun, Marx'ın "yabancılaşma" ya da Lukacs'ın "şeyleşme" dediği, toplumsal rollerin ve kurumların ontolojik bir statü kazanması olduğunu ifade etmektedir.

Gündelik hayatı Marksist gelenek içinden tartışan önemli bir isim de Heller'dir. Heller (1984) üretim ilişkileri çerçevesinde gündelik hayatı analiz etmekte, Marksist gelenek içinde özellikle Lukacs'ın düşünsel izleğini takip etmektedir.⁷ Ona göre (1984: 1; 3) gündelik hayat, toplumsal yeniden üretimi mümkün kılan bireysel yeniden üretim faktörlerinin toplamıdır. Çünkü bireylerin toplumu yeniden üretebilmeleri için kendilerini yeniden üretmeleri gerekmektedir. Bu süreç içinde kolektif bilincin nasıl oluşturulacağını sorgulayan Heller (1984: 14), burjuva toplumunda bireyin mahkum olduğu tikelliğin, egoizm olarak gündelik yaşamda kendini rasyonalize ettiğini vurgular. Heller (1984: 257), kapitalist toplumda gündelik hayatın bir nesneleştirme/yabancılaştırma süreci olarak işlediğini, ancak bunun gündelik hayatın özsel bir niteliği değil, toplumsal ilişkilerin yabancılaşmasının genelleşmesi ile ilgili olduğunu belirtir. Bu nedenle gündelik hayatta yabancılaşmanın aşılması, toplumsal ilişkilerdeki yabancılaşmanın azalmasıyla mümkün olabilecektir. Dolayısıyla gündelik hayatın değiştirilmesinin ve yabancılaşmanın aşılmasının yolu, toplumsal örgütlenmenin dönüştürülmesi ile açılacaktır.

20. yüzyıldaki Marksist gündelik hayat tartışmaları çoğunlukla, gündelik hayatın dönüştürücü potansiyelinin sınırları ve onun nasıl araştırılabileceği üzerine Marksizm içi tartışmalar olarak gelişmiştir.⁸ 20. yüzyılın son çeyreğinde oluşan ve 21. yüzyılda da devam eden tartışmalar ise ağırlıklı olarak, söz konusu dönemde sosyal bilimler içinde yükselen postmodern kuramsal hakimiyete karşı yeniden bir gündelik hayat savunusu ve kavramın politik kökenini yeniden keşfetme çabası olarak şekillenmektedir. Bu kapsamda Roberts (2006: 1-2; 5) gündelik hayat kavramının postmodern kavrayışlar içerisinde git-tikçe popüler ama tüketimci bir içeriğe büründüğünü ifade eder. Gündelik hayatın basit bir "beğeniler demokrasisi" alanı haline getirildiğini (ironik bir anımsama ile "indirildiğini"-y.n.) belirten Roberts, buna karşı kavramın "felsefi ve politik partizanlığını" geri kazanmanın önemine işaret etmektedir. Böylece postmodern kültürel kurama karşı, gündelik hayat kavramının eleştirel bir savunusunu yapmakta, gündelik hayatı "toplumsal bütünlüğün devrimci eleştirisi olarak yeniden kültürel kuramın bir parçası" haline getirmeyi amaçlamaktadır.

Postmodern gündelik yaşam kavrayışlarını benzer bir vurguyla eleştiren Yücesan-Özdemir (2014: 196) de günümüzdeki hakim gündelik yaşam çalışmalarının üretim noktasını tamamen dışladığını ancak üretim noktasının gündelik hayatı belirleyen en önemli alan olduğunu vurgulamaktadır. Bir günün neredeyse yarısını ve çoğu durumda daha da fazlasını kaplayan üretim faaliyetini dışarıda bırakan bir gündelik hayat kavrayışının geçerliliğini sorgulayan Yücesan-Özdemir'e (2014: 196) göre, üretim anının gündelik yaşamı belirlemesi yalnızca üretim faaliyetinin zamansal uzunluğu ile ilgili değildir. Emek sürecinde sahip olunan vasıf, denetim ve içine girilen toplumsal ilişkiler, gündelik hayatta da kurucu

7 Heller, 1960 ve 70'lerde Lukacs'ın çevresinde toplanmış bir grup genç eleştirmen ve entelektüelin oluşturduğu Budapeşte Okulu'nun önemli bir üyesi olmuştur. Heller'in düşüncesi Marksizm'den post-Marksizm'e ve oradan da postmodernizme uzanan bir çizgi izlemekle birlikte, postmodernizmin kimi yorumlarının akıldışı ve siyasal olarak uzlaşmacı eğilimlerine karşı eleştirel tavrını keskin biçimde korumuştur. Bu nedenle Gardiner'in (2016: 175) ifadesiyle Heller'in düşüncesi ve çalışmaları "nitelikli" bir postmodernizme meyletmıştır. Gündelik hayat üzerine çalışmaları ise Marksist dönemine denk gelmektedir. Heller üzerine ayrıntılı iki inceleme için bkz. Grumley (2005) ve Gardiner (2016).

8 Gardiner (2016: 254), 20. yüzyıl Marksistlerinin gündelik hayata ilişkin tartışmalarından, entelektüel ve politik ilgiyi "cisimleşmiş, yaşanmış deneyimin alanına geri döndürme arayışı" olarak bahseder.

bir rol üstlenmektedir. Dolayısıyla gündelik hayat, "sınıf kültürünü, toplumsal emek gücünün tecrübe, beceri ve deneyimlerini karşı stratejiler biçiminde güçlendirdiği anlar ve mekanlar" (Yücesan-Özdemir, 2014: 197) olarak da ele alınmalıdır.

Bu kavrayışa oldukça benzer bir vurgu, işçi sınıfı kültürü üzerine çalışan Paul Willis'te de bulunabilir. Gündelik hayatı daha geniş bir kültür kavrayışı içerisine yerleştiren Willis'e (2013: 218-219) göre, kültüre her türlü yaklaşımda çalışma hayatına merkezi bir konum tanınması gerekir. Zira çoğunluk, uyanık olduğu zamanın büyük bölümünü çalışarak geçirmekte, kimliklerini çalışma etkinlikleri üzerinden kurmakta ve başkaları tarafından da temelde çalışmayla olan ilişkileri üzerinden tanımlanmaktadır. Benzer şekilde, çalışma dışında kalan alan, çalışmaya birçok anlam ve referans kategorisi sağlar. Buna karşılık çalışma dışı alanın kendisi ancak çalışmayla olan ilişkisi üzerinden anlaşılabilir ve son tahlilde onun tarafından biçimlendirilir.

Bu tartışmalar, betimleyici anlatıların ötesine geçerek, gündelik hayatın, sınıf ilişkilerini açıklamada analitik içeriğine geri kavuşturulmasının önemini göstermesi bakımından anlamlıdır. Dolayısıyla gündelik hayatı, üretim faaliyetinin dışında ve ondan ayrı, kendi başına bir inceleme alanı olarak değil, hakim üretim ilişkilerinin düzenlediği, yeniden ürettiği ve üretim biçiminin de bu alanlarda yeniden üretildiği (yabancılaşma ve meta fetişizmi gibi) bir kapsam olarak görmek önemlidir. Gündelik hayat, evrensel ve tarihsel niteliği ile insanın tüm zenginliğini, ortaklığını, "sıradanlığını", farklılığını gerçekleştirebileceği fakat hakim üretim ilişkileri tarafından kuşatılmış ve standartlaştırılmış bir alan olarak çelişkili bir bütünlüğe sahiptir. Bu karakteri nedeniyle gündelik hayat Lefebvre'in (1998: 38) ifadesiyle "ortada" bir "denge yeri" olduğu kadar "aynı zamanda tehdit edici dengesizliklerin (de) ortaya çıktığı" bir alandır.

Gündelik hayatı üretim ilişkileri çerçevesinin dışında ele alan çalışmalar ise, 20. yüzyılda fenomenoloji ve sembolik etkileşimcilik⁹ gibi köklere¹⁰ sahip olsalar da yüzyılın son çeyreğinden itibaren ağırlıklı olarak post-yapısalcı ve postmodern yaklaşımlar ekseninde şekillenmektedir.¹¹ Kimi çalışmalarda ise bu perspektiflerin bileşiminden oluşan karma bir çerçeveden söz etmek mümkündür.¹²

Gündelik hayata ilişkin söz konusu kavrayışlar, 1960'larla birlikte yükselmeye başlamış, 1980 ve 90'larda ise eleştirel sosyal bilimlerin alanının baskın paradigması haline gelmiştir. Bu süreçte gündelik hayat çalışmalarında ciddi bir dönüşümden söz etmek mümkündür. Söz konusu gündelik hayat çalışmaları, 20. yüzyılın baskın Marksist gündelik hayat çalışmalarına göre taşıdıkları felsefi ve metodolojik farklılıklar nedeniyle, gündelik hayatta yabancılaşma, üretim ilişkilerinin cisimleşmesi ve sınıf pratikleri/kültürü gibi meselelerden çok toplumsal cinsiyet, kimlik, etnisite, din, tüketim vb. temelli "yaşam tarzı"¹³ kavrayışlarını öne çıkarmakta, iktidar ve direniş temalarını kültürel kuramın postmodern

9 Bu çalışmalardan temel nitelikte bazıları için bkz. Goffman (2009), Garfinkel (2006), Schultz (2014).

10 Gardiner (2016: 18) de bu kuramları Schultz, Berger ve Luckmann'ın fenomenoloji yaklaşımları ile Goffman'ın sembolik etkileşimciliği ve etnometodoloji olarak işaret eder. Bu kuramların yaygınlık kazanmaya başladığı 20. yüzyılın ortalarını sosyal bilimlerde "yorumsamacı dönemeç" olarak adlandıran Gardiner'e göre bu dönemeç, sosyal bilimlerde bir "mikrososyoloji çeşitliliği"nin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu çeşitliliğin en temel inceleme alanlarından biri de gündelik hayat olmaktadır. Gardiner'in işaret ettiği bu nokta, benzer şekilde Bovone'un (1989), gündelik hayat çalışmalarındaki üç büyük yaklaşım (Marksizm, fenomenoloji ve Amerikan mikrososyolojisi) olarak saydığı kuramlardan ikisine (fenomenoloji ve Amerikan mikrososyolojisi) denk gelmektedir.

11 Bu noktada De Certeau'nun (1984), fenomenoloji ile postmodern perspektif arasında bir eşik olarak okunabileceği iddia edilebilir.

12 Bu konuda bazı örnekler için bkz. Chaney (1999), Renshaw (2006), Bennett (2013).

13 Yaşam tarzı kavramı, ana akım sosyolojide "orta sınıf"ı tespit etme için de kullanılan bir araçtır. Yaşam tarzı, tam da gündelik hayatın ve bu süreçteki pratiklerin çözümlenmesi ile toplumsal sınıfları bu pratikler etrafında ayırıştırma üzerine kuruludur. Bu yanı sıra söz konusu gündelik hayat çalışmaları ile ana akım sosyolojinin epistemolojik köklerini ve ortaklıklarını yeniden incelemek, günümüzün düşünsel haritasını belirlemede önemli bir ardyöre sağlayabilecektir.

versiyonları içinden çözümlenmektedir. Bu süreçte inceleme nesnesinin dönüşümü kadar, bu inceleme sürecinin yerleştirildiği bağlam ile entelektüel dikkatlerin ve temel sorunsalların dönüşümü söz konusudur. Gündelik hayat kavramı temel olarak üretim alanının dışında kalan "günlük" deneyimleri ifade edecek şekilde kullanılmaktadır. Bu süreçte üretim alanı/çalışma hayatı ile gündelik hayat, birbirlerini dışlayan dikotomik bir yapı olarak ortaya çıkmakta ve üretim alanının "dışı" çoğunlukla "öznel" deneyimler üzerinden incelenmektedir. Öznel deneyim ise "tekil" deneyim olarak ele alınmakta, deneyimin maddi ve ilişkisel yapısı göz ardı edilmektedir.

Gardiner (2016: 18-22) de benzer bir noktaya dikkat çekerek, gündelik hayat tartışmalarında üretim alanını dışarıda bırakan kuramlara dair, bu kuramların önemli sorunlar taşıdığını belirtmektedir. Ona göre bu kuramlar gündelik hayatı "görece homojen ve benzeşen bir dizi tutum, pratik ve bilişsel yapı olarak" algılamaktadır. Gündelik hayatı "önceden tekamül etmiş", "verili" ve "doğal" bir dünya gibi görerek hayatı sabit bir dizgeye indirgerler. Böylece gündelik hayat üzerine düşünme, betimleyici bir girişim olarak kalır. Gardiner bu eleştiriyi çoğunlukla fenomenolojik yaklaşımlara dönük olarak geliştirmiş olsa da eleştirinin kapsamı post-yapısalcı ve postmodern gündelik hayat çalışmalarına genişletilebilir. Zira söz konusu gündelik hayat çalışmaları, kültürel kuramın özellikle 1980'ler sonrası aldığı biçim içerisinde şekillenmektedir.

Kültürel kuramın postmodern bir içerikle donanması ve bunun gündelik hayat çalışmalarını radikal bir şekilde dönüştürmesi üzerine geniş bir tartışma alanından bahsetmek mümkündür. Örneğin Langbauer (1992: 47) gündelik hayat kavramının, kültürel çalışmalar içerisinde temel bir kategori olmasına karşın, bu çalışmalarda kavramın verili kabul edildiğini ve neredeyse hiç tanımlanmadığını vurgulamaktadır. Gardiner (2016: 24) de kültürel çalışmaların son yıllarda gittikçe dağınık ve amorf bir hale geldiğini, başlangıcında ortaya konulan eleştirel ve siyasal karakterinin çoğunu kaybettiğini ifade etmektedir. Bunun sonucunda "kapitalizmin ve sosyoekonomik eşitsizliklerin eleştirisinin müphem ve depolitize bir popülizm tarafından gölgede bırakıldığı hüznü verici bir eğilimin" ortaya çıktığını vurgular. Kosik (2015: 69) gündelik hayatı kavrarken, onu tarihin karşısında bir yerde konumlandırmanın yanlışlığından bahsetmektedir. Ona göre, gündelik hayatı kendi rutinliği içinde tarihin üzerinde bir yerde kabul etmenin kendisi belli bir gizemleştirilmenin sonucudur. Buradan hareketle, söz konusu gizemleştirilmenin ve gündelik hayatı "dokunulmaz" kılma eğiliminin, farklı seviyelerde de olsa, kültürel kuramın son dönemdeki güzergahı içinde önemli bir yer tuttuğu iddia edilebilir. McChesney (1996: 6-8) de benzer bir eleştiride bulunarak, kültürel çalışmaların haldeki durumunda kapitalizm, piyasa ya da sınıf ilişkileri gibi temel toplumsal faktörlerin sorunsallaştırılmamasının da ötesinde bu kavramların açıkça yanlış ve "absürd" bir şekilde ele alındığını belirtmekte, bu durum içinde kültürel çalışmaların sol bir politik girişim (anti kapitalist, piyasa karşıtı, pro-demokratik ve sosyalist vb.) olarak varlığını sürdürüp sürdüremeyeceğini sorgulamaktadır.

Bu tartışmalar, gündelik hayatın kapitalizm, piyasa, üretim ilişkileri, meta fetişizmi, yabancılaşma, sınıf mücadeleleri vb.'ne dair sorular sorulmaksızın ele alındığı bir kültürel kuramın ortaya çıktığını ifade etmesi açısından önemlidir.

Gündelik hayat çalışmalarındaki bu metodolojik ve siyasal kopuş, kültürel çalışmaların sıradan insanların sıradan pratiklerini ele alma iddiası ile meşrulaştırılmaktadır. Bu güçlü bir savunudur. Buna karşı Gardiner (2016: 23), Bourdieu'ya atıfla, insanların kendi toplumsal dünyalarına dair gündelik yorumlarına belirli bir meşruiyet/geçerlilik atfedilmesinin önemli olduğunu, ancak Bourdieu'nun "anlık

bilgi yanılması"na teslim olunmaması vurgusunun da önemsenmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu nedenle (meta anlatılar olarak göz ardı edilen) eleştirel akıl ve yapısal çözümleme, Gardiner için bu türden ideolojik belirlenimlerin ortaya çıkarılmasında ve insanların kendi meselelerine dair daha yüksek bir kavrayış geliştirmelerinde hayati bir role sahiptir.

Bu tartışmalar ışığında belirtmek gerekir ki, bu çalışma gündelik hayata ilişkin üretim ilişkileri temelli bir kavrayışa sahiptir. Yukarıda değinildiği gibi, bu çerçevenin yabancılaşma, fetişizm gibi maddi-felsefi boyutları olduğu kadar geçim döngüsü, toplumsal yaşam pratikleri ve gündelik anlamlandırmalar gibi sosyolojik boyutları da bulunmaktadır. Çalışmanın kapsamı itibarıyla burada sosyolojik boyutun ön planda olacağı belirtilmelidir.

Gündelik Hayatı Çalışmak: Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada genişletilmiş vaka analizi yöntemi (*extended case method*) kullanılmıştır. Bu yöntem ilk olarak Manchester Sosyal Antropoloji Okulu'nun çalışmalarında ortaya konmakla birlikte, sosyal bilimler için sistematik ve uygulamalı bir form kazanması ABD'li Marksist sosyolog Michael Burawoy (1998; 2009) tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle literatürde daha çok Burawoy ile birlikte anılmaktadır. Yöntem esas olarak vaka çalışmasını, incelenen yer ve ilişkilerin yani çalışmanın görünen sınırlarının dışına doğru genişletmeye ve araştırma bulgularını, tarihsel-toplumsal süreçlerle ilişkilendirmeye dayanmaktadır. Bu kapsamda çalışma nitel bir araştırma yaklaşımına dayanmakla birlikte veri toplama aşamasında nicel ve nitel teknikler birarada kullanılmıştır. Çalışmanın verileri Ağustos-Ekim 2017 tarihlerinde, Ankara'da ulusal medyada (gazete, televizyon ve internet) çalışan 100 gazeteciye uygulanan anketten ve 23 gazeteci ile yapılan derinlemesine görüşmelerden elde edilmiştir. Görüşmecilerin isimleri değiştirilerek anonim kılınmıştır. Nicel verilerin analizi SPSS istatistik analiz programı yardımı ile frekans dağılımları doğrultusunda grafikler ve çapraz tablolar oluşturularak gerçekleştirilmiştir. Nitel veriler ise, kategorik endeksleme yoluyla sınıflandırılmış ve temel örüntüler tespit edilmiştir. Bulgular gazetecilerin geçim-gelir-borçluluk örüntüleri ile iş dışı yaşam pratikleri olmak üzere iki ana başlık altında sunulmaktadır. Sonraki bölümler bulguların analizine ve değerlendirmesine ayrılmıştır.

Gündelik Hayatı Sürdürmek: Gazetecilerin Geçim, Gelir ve Borçluluk Örüntüleri

Bu bölümde gazetecilerin gündelik hayatlarını şekillendiren geçim pratikleri ile gelir ve borçlanma durumlarına ışık tutulmaktadır. Geçim, gelir ve borçlulukla ilgili veriler, gazetecilerin gündelik hayat pratiklerinin ve toplumsal koşullarının maddi temeline ve kendilerine dönük anlamlandırma süreçlerine dair öğeler barındırır. Bu anlamlandırmalar, gazetecilerin kendilerini toplumsal olarak konumlandırmalarını ve gündelik, ahlaki ya da politik değerlendirmelerini içermesi bakımından önemlidir.

"Aldığınız ücretin emeğinizin karşılığı olduğunu düşünüyor musunuz?" sorusuna verilen cevaplar bu konuda kimi ipuçları sunmaktadır. Buna göre görüşülen gazetecilerin yüzde 69'u aldığı ücretin emeğinin karşılığı olmadığını belirtirken, yüzde 18'i kısmen, yüzde 13'ü ise evet cevabını vermiştir. Bu durum, görüşmelerde de ortaya çıkmaktadır. Gözlemlenen bu genel memnuniyetsizlikte çalışma koşulları ve uzun çalışma saatleri gibi faktörlerin etkisi büyüktür. Bunun yanında, medya kurumlarında hareket eden para miktarı ile çalışanlara verilen ücretler arasındaki uçurum da önemli bir memnuniyetsizlik

kaynağıdır. Bu noktada, medyadaki yüksek ücretlerin "üst kademelerde" yoğunlaştığı fakat söz konusu kademelerin, içerdiği insan sayısı itibariyle giderek küçüldüğü belirtilmektedir. Çalışanların kendi arasında gözlemlenen ciddi ücret farkları da aldığı ücretin emeğinin karşılığı olmadığını söyleyenler için önemli bir sorun kaynağı oluşturmaktadır. Az da olsa bir grup gazeteci ise, hangi şartlarda çalışırlarsa çalışsınlar, emeklerinin karşılığını "bu sistemde" "zaten" alamayacaklarını belirtmektedir. Bu konuda kimi ifadeler şöyledir:

Yani hiç kimse düşünmez bunu [aldığı ücretin emeğinin karşılığı olduğunu], ama ben gerçekten düşünmüyorum. Yani çünkü şöyle hemen hemen aynı yaşta aynı deneyimde olduğum arkadaşlarım var farklı kurumlarda çalışan. Onlarla aramızda ciddi bir ücret dengesizliği var. Ya da aynı kurumda çalıştığım ama benden daha önce başlamış fakat benden daha yüksek ücret alan fakat deneyimi hesap ettiğimiz zaman ortaya aslında aynı işleri çıkardığımız arkadaşlarım da var. Yani bir dengesizlik var. Bu dengesizlik olduğu için hak etmediğime yüzde yüz eminim. Yani hiçbir çalışan zaten hak ettiğim ücreti alıyorum demiyordur eminim. Diyorsa ne güzel, keşke biz de öyle işlerde çalışsak. Ama bu dengesizlik, bir adaletsizlik doğuruyor ister istemez. Zaten yani hakkımızı alamadığımız düşüncesini oluşturan temel şey bu adaletsizlik. Bu ücret dengesizliği, sektördeki ve kurumdaki.. (Kenan)

Sektördeki adaletsizlik daha belirgin hale getiriyor bu meseleyi. Diğeri zaten yapısal bir sorun: Hiçbir zaman yaptığın işin karşılığını alamadığını düşünürsün zaten. Ama bu güncel, aktüel olarak yaşanan adaletsizlik daha yakıcı hale getiriyor meseleyi. (Zeynep)

"Kısmen" ve "evet" cevabı verenlerin ise bir kısmı, medyanın genel kuralsızlığı ve ücretlerin düşüklüğüne karşın çalıştığı kurumun görece daha iyi ücretler verdiğini ifade etmektedir. Bu grubun çoğunluğu ise, ülkedeki "genel duruma" nazaran ücretlerin görece iyi olduğu savına dayanmakta, böylece aldığı ücretin emeğinin karşılığı "sayılabileceğine" ikna olmaktadır. Bu noktada, çalışma biçiminin (fikir işi, siyasal ve kültürel seçkinlere yakın olma durumu vb) ve "beyaz yakalı" bir iş yapıyor olmanın, "kısmen" ve "evet" cevapları veren gazeteciler için önemli bir ikna noktası oluşturduğu söylenebilir. Şöyle ki, çok daha zor, fiziken ağır şartlarda ve toplumsal değeri geri planda bırakılan birçok işte işçilerin çok daha az ücretlerle çalıştırılıyor olması, gazetecilerin memnuniyetsizliğe ikna olmalarında önemli bir işlev görmektedir.

Genel itibariyle bakıldığında bu durumun sadece "kısmen" ve "evet" cevapları veren gazeteciler için değil tüm gazeteciler için bir "şükür noktası" oluşturduğu söylenebilir. Bu duygunun oluşmasında mesleki değer kaybı ve itibarsızlaşma olarak ortaya çıkan proleterleşme sürecinin etkisi saptanmalıdır. Bu süreç, gazetecilerin her ne kadar "farklı" olduklarını düşünseler bile kendilerini ister istemez işçi sınıfının diğer katmanlarıyla karşılaştırma zorunluluğunu yaratmaktadır. Gözlem ve görüşmelerden edinilen bulgulara yaslanarak, bu karşılaştırmanın "tercih edilen" bir tutum değil, maddi dönüşümün dayattığı bilişsel bir eğilim olduğu söylenebilir. Şükür noktasının, gazetecilerin itiraz pratiklerinin açığa çıkmasında içsel bir "frenleyici" etki yarattığı belirtilmelidir. Bu durum ayrıca, sınıf içi katmanlaşma ve farklılaşma süreçlerinin (ve bunun biçimlerinin) oluşumunu ve kapsamını göstermesi bakımından da önem taşımaktadır.

Geçim, gelir ve borçluluk kategorisi altında ele alınması gereken bir başka faktör, gazeteci hanelerinin geçim olanaklarıdır. Buna göre, yüzde 83,3'lük bir kesim, hane bazında yalnızca ücret/maaş geliri¹⁴

14 Anketlerde "ücret" ve "maaş" olarak sunulan seçenekler arasında, gazetecilerin büyük çoğu ücretlerini "maaş" olarak işaretlemişlerdir. İki kavram arasındaki iktisadi fark, gündelik kullanımda belirleyici bir farklılığa sahip olmadığından, gazeteciler tarafından yanlış kullanıma dayalı böylesi bir yer değiştirmenin yapıldığı düşünülebilir. Bu nedenle buradaki çözümlemede, ücret

ile yaşamaktadır. Ücret gelirinin yanı sıra kurum yardımı ya da düzenli olmayan gelirler ise geçim sürecinde oldukça düşük bir yer tutmaktadır.

Ücret ya da maaş dışı geçim araçları bulunmayan gazeteci hanelerinin yüksek oranı (yüzde 83,3) oldukça dikkat çekicidir. Bu durum, görece geleneksel kanallarda gerçekleşen alternatif geçim olanaklarının (aileden ya da kırdan gelen maddi veya aynı geçim takviyelerinin) çözüldüğünü göstermesi bakımından anlamlı bulunmuştur. Bu veriler gazetecilerin gerek bireysel gerekse hane bazında ücret gelirine bağımlılığını göstermesi açısından da ayrıca önemlidir. Zira bu, gazetecilerin (ve hanelerinin) içerisinde bulunduğu geçim seçeneklerinin darlığını göstermektedir. Ücret gelirine bağımlılığın, gazetecilerin hem mesleki hem de çalışma ilişkilerine dönük direnme, boyun eğme, mesleğin icrası ve mesleki anlamlar yaratma süreçlerinde önemli bir belirleyen olduğu söylenebilir. Çünkü ücret gelirine bağımlılık ve işsiz kalma korkusu birbirlerini besleyen bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum görüşmelerde de dile getirilmiştir:

İşsiz kalma korkusu her zaman var, ben zengin bir aileden gelmiyorum sonuç itibarıyla, bir ay işsiz kaldım mı bittim demektir! (Meltem)

Hani her gün işsizlik korkusu yaşıyor ya, bugün de sigortan yattı, bugün de maaşın yattı şeklinde bakıyorsun. Çünkü her insan gibi biz de kredi kartlarımızın borçlarımızın altındayız, öyle yaşayabiliyoruz ve artı büyük baskı içerisinde çalışıyoruz, diğer mesleklere göre. Her gün, her sabah yeniden bir şey yaratmamızı söylüyorlar, her sabah. Yani dün yarattığın en güzel, en muhteşem haber, bugün yok artık, o bitti. Dünün ekmeğini bugün yiyemezsin. (Gül)

Gazetecilik para için yapılmaz ama sonuçta geçimi sağlamak için bir şeye ihtiyacımız var, biz işçiyiz sonuçta. Geçimimi sağlayacak olan bir gelire ihtiyacım var, sonuçta onu da elde etmeliyim, çünkü evliyim, çocuğum var, sonuçta bakılması gereken bir ailem var ve eşim çalışmıyor şu anda (Barış)

Gazetecilerin ücret gelirine bağımlılığı, hane içindeki ücret dengesinde de kendini göstermektedir. "Geliriniz aile bütçesi içerisinde nerede durmaktadır" sorusuna verilen yanıtlar bu konuda yol göstericidir. Gazetecilerin yarısından biraz fazlası (yüzde 51), gelirinin hane bütçesi içinde "ana omurgayı oluşturduğunu" ifade etmiştir. Yüzde 23'ü "tamamlayıcı niteliktedir", yüzde 26'sı ise "benzer/denk büyüklüktedir" yanıtını vermiştir. Buna göre, hanelerde temel geçim yolunun, çoğunlukla gazetecinin çalışması ile ilişkili olduğu söylenebilir.

Burada vurgulanması gereken bir başka özellik de toplumsal cinsiyet temelli bir geçim düzeninin kurulmuş olmasıdır. "Gelirin aile bütçesi içindeki konumu", "cinsiyet" temelinde incelendiğinde bu durum net bir şekilde görülebilmektedir. Gelirinin hane bütçesi içinde "ana omurgayı oluşturduğunu" söyleyenler büyük bir ağırlıkla (yüzde 64,5) erkek gazetecilerken, gelirinin hane bütçesi içinde "tamamlayıcı nitelikte" olduğunu belirtenler ise büyük oranda (yüzde 44,7) kadın gazetecilerdir.

Hane bazında ücrete bağımlılığın tespit edilmesi, haneye giren aylık gelir miktarını da önemli hale getirmektedir. Buna göre, görüşülen gazetecilerin yarıya yakınının (yüzde 45,4) aylık hane gelirleri 4001-7500 TL arasındadır. Bir sonraki gelir dilimi ise yüzde 33 ile 2000-4000 TL gelire sahip olanlardır. Dolayısıyla aylık hane geliri 7500 TL'nin altında olan gazetecilerin oranının toplamda yüzde 78,5 olduğu görülmektedir. Görüşülen gazetecilerin yüzde 64'ü evlidir ve bu oranın yüzde 70'inin de eşleri çalışmaktadır. Buradan hareketle, gazeteci hanelerinde her iki eşin çalıştığı durumlarda dahi aylık hane gelirinin görece düşük bir bantta seyrettiği söylenebilir.

ve maaş gelirleri bir arada ele alınmakta ve "geçimini sağlamak için ücrete bağımlı olma" kategorisinde değerlendirilmektedir.

Buna paralel olarak, hanelerin aylık gider durumları da önemlidir. Gazetecilerin yüzde 86,9'unun aylık hane giderleri 7500 TL'nin altındadır. Aylık gelir ve giderleri bir arada değerlendirmek, gazeteci hanelerinin geçim durumlarını açıklayabilmek için önemlidir.

Gelir ve giderler bir arada değerlendirildiğinde, gazetecilerin tüm gelir gruplarında aylık giderin aylık gelirden daha yüksek olduğu tespit edilmektedir. Örneğin; 0-2000 TL aylık hane geliri kategorisinde bulunanların yüzde 80,8'inin, 2001-3000 TL aylık hane geliri olanların ise yüzde 85,4'ünün aylık ortalama giderleri gelirlerinden daha fazladır.¹⁵ Gazetecilerin çoğu, aldığı ücretin geçinmesine yetmediğini, ancak eşlerinin çalışması ile geçimin mümkün olduğunu ifade etmektedir. Ancak, yaşanan hayatın biçiminin de ücret ve gider arasındaki ilişkiyi belirlediği vurgulanmıştır:

Şimdi tabii bu geniş bir tartışma. Ot gibi yaşarsak yeter ücretimiz. Yani ne kadar sinemaya tiyatroya gidiyoruz, ne kadar sosyal yaşıyoruz biraz onunla ilgili bir şey. Spora bütçe ayırmamı sağlıyor ama bunun karşılığında başka şeylerden kısmak gerekiyor kuşkusuz. Ve bizim bir çocuğumuz yok ve eşimle beraber yaşıyoruz. (Ali)

Geçimin yalnızca ücret temelli hale gelmesi ve gelirlerin giderleri karşılayamaması ile ortaya çıkan geçim sıkıntısını aşmanın tek yolu gazeteciler açısından borçlanmak şeklinde ortaya çıkmaktadır.¹⁶ Borçlanmak, zaman zaman çalışılan kurumdan alınan "avanslar" şeklinde gerçekleşse de ağırlıklı olarak borçlanılan mecralar kredi kartları ve krediler yoluyla bankalar olmaktadır. Buradan hareketle borçlanmanın formel ve kurumsallaşmış ilişkiler yoluyla sağlandığı, aile ya da arkadaşlar gibi enformel yolların görece geri planda kaldığı söylenebilir. Borçlanma düzeni görüşmelerde şöyle ifade edilmiştir:

Yani her Türk vatandaşı gibi, ben de borçla yaşıyorum. Tasarruf yapabilecek aşamada değilim. Ben de en az maaşım kadar borçluyum, kredi, kredi kartı, kredili mevduat, zaman zaman değişiyor. Kredi yeni bitti mesela. Borçluyum, borçsuz yaşayamıyorum. Aileme de destek oluyorum çünkü geldiğim gelir seviyesi belli. Mesela eve çıkmamamın sebebi, bir başkasına kira ödeyeceğime aileme o parayı aktarma derdi. Öyle lüks bir durumum yok yani. (Meltem)

Tasarruf sıfır. Borçlu yaşıyorsun, kredi işte, her şeyi krediyle alıyorsun. Şöyle diyeyim evliyim eşimin de geliri var onun da geliri benim ki düzeyinde ondan dolayı yetiyor. Şimdi krediler ödüyorum. Ev kredisi ödüyorum, ihtiyaç kredisi ödüyorum, bir ton borç! O bittiği zaman belki birikim yapabilirim. (Kemal)

Görüşmeciler her ne kadar tasarruf yapamadıklarını belirtse de, mevcut yaşam pratiklerinde, "hayatı döndürmek için borçlanmak" ile "tasarruf yapabilmek için borçlanmak" arasında salınan/iç içe geçen bir durumdan söz etmek mümkündür. Çünkü görüşmecilerin bahsettikleri kredilerin bir bölümü konut kredileridir. Dolayısıyla tasarruf/birikim, nakit birikiminden çok araba ve/veya konut gibi mülk edinme yoluyla sağlanmaya çalışılmaktadır. Söz konusu mülkler belirli bir sırayla edinilmekte ve bu "yatırımlar" borçlanma yoluyla gerçekleştirilmektedir. Bu sıralı durumu "vardiyalı tasarruf" olarak adlandırmak mümkündür. Bu tasarruf biçimi, gazeteciler için önemli bir güvence isteğinin göstergesi olarak okunabilir.

15 Boratav (2011: 14), 2008 krizini çözümediği kitabında bu durumu "tüketimin geliri aşması paradoksu" olarak tanımlamaktadır.

16 Borçlanma, kapitalizmin finansal eğilimleri ve yeni birikim koşulları içinde oldukça merkezi bir yer tutmaktadır. Hardt ve Negri (2012: 18) kapitalizmin çağımızdaki yapısal dönüşümünü şöyle tarif etmektedirler: "Borçlu olmak günümüzde toplumsal yaşamın temel koşulu haline geliyor. Borca girmeden yaşamak neredeyse imkânsız. (...) Toplumsal güvenlik ağı, borçlar toplumsal ihtiyaçları karşılamının birincil alanı haline geldikçe refah (welfare) sisteminden borç ödeme (debtfare) sistemine geçiyor. Öznelliğimiz artık borç temelinde şekilleniyor. Borç olarak hayatta kalıyorsunuz ve bu borçlar karşısındaki sorumluluğunuzun ağırlığı altında hayatınızı sürdürüyorsunuz."

Bu kapsamda söylenebilir ki, borçlanmak, gazeteciler için tüketim ve tasarruf kapasitelerini arttırmanın bir yoludur. Ancak borçlanma döngüsü bir kez kurulup derinleştğinde ve hem tüketim hem tasarruf ihtiyacı borca tabi hale geldiğinde, çalışmak yalnızca ücret kazanmada değil, borçlanmayı sürdürebilmede de bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü çoğunlukla kredi kartı ya da banka kredisi şeklinde gerçekleşen borçlanmalar için "bordro"lu olmak ve borcu döndürebilme kapasitesine sahip olmak önemli kriterlerdir. Zira ücretin borç ödemelerine yetmediği durumlar da bulunabilmektedir: Görüşülen gazetecilerin yüzde 72'si borçlarını düzenli ödeyebildiğini belirtirken, yüzde 19'u kısmen ödeyebildiğini, yüzde 9'u ise ödeyemediğini ifade etmiştir. Böyle durumlarda borcu ödemek için de borçlanmak, "borcu borçla kapatmak" söz konusu olmaktadır.¹⁷ Bu tablo içinde gazetecilerin yalnız kurumsallaşmış değil, aynı zamanda olağanlaşmış/rutinleşmiş bir borç yükü altında yaşadığı söylenebilir.

Söz konusu borç yükü ve ücrete bağımlı çalışma ile temellenen geçim döngüsü, sektörün istikrarsız ve kuralı yapıyla¹⁸ ile birleştiğinde gazetecilerin geleceğine dair ciddi bir kaygı içinde yaşamalarına neden olmaktadır. Görüşülen gazetecilerin yüzde 84'ü işlerine dair gelecek kaygısı duyduğunu belirtmektedir. Gelecek kaygısının yüksekliği, güvencesizlik pratiklerinin gerçek bir sorun haline gelmesi ile bağlantılıdır. Bu durum, yukarıda bahsedilen mülk edinme pratiklerindeki güvence isteği ile de örtüşmektedir. İşin sürekliliğine yönelik kaygı, gazetecilerde iş dışı alanlarda kendilerini yine kendi imkanlarıyla güvence altına alma gereksinimini doğurmaktadır. Bu süreçte en çok kaygı duyulan unsurlar ise sırasıyla, işten çıkarılma (yüzde 34), mesleği layıkıyla icra edememe (yüzde 23)¹⁹, işyerinin kapanması (yüzde 18) ve tatmin edici ücret alamamaktır (yüzde 17). Burada, gazeteciliğin iktisadi ve mesleki boyutlarına paralel olarak, hem iktisadi hem de mesleki kaygıların gazetecilerde iç içe bulunduğu gözlemlenebilmektedir.

Gazetecilerde içselleştigi söylenebilecek bu kaygı durumu, çalışma koşullarına ilişkin tercihlerine de yansımaktadır. Gazetecilere, bir kıyas yapmaları gerektiğinde iş güvencesi ve yüksek ücret seçeneklerinden hangisini seçecekleri sorulduğunda, yüzde 45,4'ü "iş güvencesi" yüzde 36,1'i "yüksek ücret", yüzde 18,6'sı ise "diğer" cevabını vermiştir.

Gazetecilerde iş güvencesi isteğinin yüksekliğine karşın yüksek ücret isteği de azımsanmayacak bir orandadır. Her iki talebin de, mevcut içselleştirme süreciyle bağlantılı olduğu iddia edilebilir. Şöyle ki, bu içselleştirmenin sonucunda ya güçlü bir eğilim olarak iş güvencesi aranmakta, ya da kendi kendini

17 Bu durum, Türkiye'de işçi sınıfının büyük çoğunluğu için geçerlidir. Son yıllarda ücretlerin milli gelir içindeki payı düşerken ücretliler gündelik hayatını ciddi oranda borçlanarak sürdürmektedir. Bu tespite dair ayrıntılı bir inceleme için bkz. Bağımsız Sosyal Bilimciler (2015).

18 Sektörün istikrarsız ve kuralı yapıyla, üretim alanı dışında da tekrarlanmaktadır. Neoliberal dönemde yalnız iktisadi alanda değil, siyasal alanda da gazetecilere dönük herhangi bir kamusal/hukuksal korumanın (fiilen) olmayışı gazetecilik pratiklerini şekillendiren önemli bir "gizli zor" mekanizması olarak işlemektedir. Bu durum Burawoy (2015) tarafından "despotik fabrika rejimi" olarak kavramsallaştırılmaktadır. Yücesan-Özdemir (2014) ise bu tanımlamayı 21. yüzyılın koşullarında "neoliberal emek rejimi" olarak genişletmeyi önerir. Bu mekanizma ile gazetecilerin yeniden üretim alanlarının da metalaştığı ve sermayenin gerçek boyunduruğu altında daha fazla yaşamaya başladıkları ifade edilebilir.

19 Bu seçeneğin ikinci sırada yer almasının, gazetecilerin mesleklerinin mevcut durumuna dair farkındalıklarını ve mesleki savunu refleksine zor da olsa hala sahip olduklarını gösteren bir veri olarak ele alınabileceği düşünülmektedir. Bu durumun Ankara gazeteciliği denilen gelenekle bağlantısı olup olmadığı ise ayrıca araştırılabilir. Buna ek olarak, Willis'in (2013: 219), iş süreçlerinde emeğin işçiden koparılıp alınmasına, kötü koşullara ve kişilerin uğradığı şahsi tahribatlara rağmen işe nasıl sahip çıktığını araştıran çözümlemesi önemlidir. Ona göre, insanlar tüm bu olumsuzluklara rağmen çalışma etkinliğinde anlam peşinde koşmakta, kendilerine çerçeveler oluşturmakta, yaptıkları işten zevk almaya çalışmakta ve bu uğurda tüm hünerlerini ortaya koymaktadırlar. Böylelikle, deneyimlerinin ve yetkinliklerinin çeşitli yönlerine hem gerçek anlamda hem de simgesel olarak yeniden sahip olurlar. İşçiler bu yolla, çalışarak geçirdikleri "ölü zaman" deneyimleri üzerinden yaşayan bir kültür örmektedirler.

güvenceye alma isteği olarak yüksek ücret arayışı öne çıkmaktadır. Zira görüşmelerde de, yüksek ücretin (birikim ya da bireysel emeklilik gibi yollarla) önemli bir güvence sağlayacağı ifade edilse de genel olarak iş güvencesi tercihinin baskın geldiği tereddütlü bir düşünme süreci yaşanmıştır:

Yani muhtemelen iş güvencesini tercih ederdim. Şu yüzdem emin olamıyorum. Ücret de çok göz ardı edilebilecek bir şey değil maalesef. Bunlar zaten birbirini besleyen şeyler: yani iş güvencesi olmadığı için yüksek ücret önemli bir şey. Çünkü yarının ne olacağını bilmediğin için. Ama diğer yandan tabi ki iş güvencesi en nihayetinde tercih edilecek bir şeydir. Çünkü güvencen var ve yarının ne olacağını biliyorsun. (Mehmet)

Onun şöyle bir mantığı olur: az zamanda çok para mı kazanmak istiyorsun kendini güvenceye almak için. Ama sonra ne yaparsın. İş güvencesini tercih ederim tabi, burası Türkiye yani. İş güvencesidir muhakkak. (Oya)

İş güvencesi tercih edilir. Neden iş güvencem olmadan yüksek ücret alayım? Yok yok hayır kimse tercih etmez onu. Yüksek ücret alayım, ondan sonra nasıl işte kalacak, yok öyle şey. Güvence önemli. (Barış)

Yüksek ücret ve iş güvencesi tercihinin bu soruya verilen yanıtlarda "diğer" seçeneğinin yüzde 20'ye yakın (yüzde 18,6) bir oranı kapladığı dikkat çekmektedir. Anketler uygulanırken, bu seçeneğin tercih edilmesi durumunda, içeriğinin yazılması istenmiştir. Bu seçeneği işaretleyenlerin neredeyse tamamı, tercihlerini "hem iş güvencesi hem de yüksek ücret" şeklinde açıklamışlardır. İş güvencesi-yüksek ücret ikiliğini aşan ve günümüz koşulları için "cüretkar" görünebilecek bu talep, gazetecilerin talep ufku için olumlu bir durum olarak değerlendirilebilir. Az da olsa bir grup ise "diğer" seçeneğini "mesleği layıkıyla yapmak" şeklinde doldurmuşlardır.

Tüm bu veriler, gazetecilerin geçim döngülerinin bir yandan ücret dışı geçim araçlarından mahrum kalarak ve kurumsallaşmış-rutinleşmiş bir borç mekanizması içinde gerçekleştiğini göstermektedir. Diğer yandan ise bu geçim döngüsü güvencesizleşme ve değersizleşme ekseninde şekillenen iktisadi ve mesleki kaygularla iç içe yaşanmaktadır. Sayılan bu unsurlar (ücret dışı geçim araçlarından mahrum kalma, borçlandırma mekanizmaları ile gelecekteki artı-değere bugünden el konulması²⁰, güvencesizleşme ve değersizleşme süreçleri), gazetecilerin yaşamlarına ilişkin sınırlara, olanaklara, itiraz ya da rıza gösterme gibi süreçlere ilişkin önemli ipuçları taşımaktadır. Bu nedenle, gündelik hayat pratiklerinin koşullandırıcı çerçevesi olarak değerlendirilebilir.

Gündelik pratiklerin sınırlarını ve maddi koşullarını belirleyen temel etmenler olarak gelir, borçlanma ve nihayetinde geçim döngüsüne dair inceleme, gündelik hayatın iş dışı (ama üretim ilişkileri dışı olmayan) pratiklerini, olanaklar ve sınırlılıklar kapsamında incelemek için önemli bir çerçeve sunmaktadır. Sıradaki bölüm iş dışı yaşam pratiklerini tartışmaktadır.

İş Dışı Yaşam Pratikleri

İş dışı yaşam pratikleri, gazetecilerin kültürel ve toplumsal deneyimlerine dönük unsurlar barındırması ve olanaklar-sınırlılıklar-itirazların dinamiklerini etkilemesi bakımından anlamlıdır.

20 Yeni sermaye birikim sürecinde borçlanmaya dayalı artı-değer üretme pratiklerini inceleyen Holloway ve Bonefeld (2007), sermayenin 1970'lerdeki krizinden serbest para politikaları ve borçlanma yoluyla çıkmaya çalıştığını, bunun için de sermayenin mevcut krizini emeğin gelecekteki artı-değerine el koyarak çözmeye çalıştığını vurgulamaktadırlar. Bu konuyu, kapitalizme içkin bir "aşırı şiddet" biçimi olarak tartışan bir çalışma için bkz. Bedirhanoglu (2014).

Uzun çalışma saatleri ve işin çalışma mekanına bağlı olmayan doğası nedeniyle, iş dışında ve iş ile uğraşmadan vakit geçirmek gazeteciler için oldukça zordur. Ancak bu, sosyalleşme olanaklarının tamamen ortadan kalktığı anlamına gelmemektedir. Nitekim yeni teknolojiler, iş dışı toplumsal faaliyetler gerçekleştirilirken de "iş yapabilmeyi" mümkün kılmaktadır. Dolayısıyla gazetecilerin iş dışı toplumsal faaliyetlerine dönük zaman ve mekanlar, sınırlı da olsa bulunmakla birlikte, bu zaman ve mekanlar kimi durumlarda iş ile "istila" edilebilmektedir. Bir görüşmecinin ifadesi, bu durumun sınırlarını göstermesi açısından önemlidir:

İş dışı yaşama tabi ki de etkileri oluyor. Bazen sinemadayken seni arıyorlar ve acil bir haber yapılması gerekiyor. Çıkıyorsun mecbur. Bazen evlenme teklif edeceğin zaman haber yazman gerekiyor falan! (Mehmet)

Buna karşın, gözlem ve görüşmelere göre sürecin tersinden bir "kaçamak" taktiği haline getirildiği durumlar, az da olsa bulunmaktadır. Bu kaçamaklarda, işe dair zaman ve mekanlar, gazeteciler tarafından iş dışı toplumsal faaliyetlerin alanlarına dönüştürülmektedir. Örneğin; izlenen bir etkinlikten sonra büroya dönüp haber yazılmadan önce, bir arkadaşla bir kafede kısa bir çay sohbeti yapmak, ya da başbakanın canlı yayınlanan bir açıklamasını yerinden izlemek yerine, aile ziyaretine gidip açıklamayı televizyondan takip etmek gibi. Ancak burada gözetilmesi gereken durum, bu kaçamakların, iş dışı faaliyetlerin iş ile istila edilmesinin yapısallığı ve sistematikliği yanında oldukça istisnai ve "küçük" kalmasıdır.²¹ Bu nedenle her iki durum arasında bir denkleştirme yapmak, temeldeki eşitsiz ilişki yapısını gözden kaçıracağı için doğru bir karşılaştırma olmayacaktır.

İş dışı gündelik hayatın bu gerçekleşme biçimi, gazetecilerin yaşamının diğer boyutları incelenirken de akılda tutulması gereken bir noktadır. Çünkü bu durum, gündelik hayatın temel nitelikte bir bileşenidir. Bu nitelik, "iş dışında vaktinizi nerede geçirirsiniz" sorusuna verilen "her yer işyeri", "yine haberde", "işte ve daha fazla işte" gibi yanıtlarla kendini göstermektedir.

İş dışında en çok vakit geçirilen yerlere/kimselere dair veriler gündelik hayata ilişkin önemli bir gösterge sunmaktadır. Bu kapsamda gazetecilerden, iş dışı vakitlerini en çok geçirdikleri yerlere ilişkin bir sıralama yapmaları istenmiştir. Gazetecilerin iş dışı yaşamda en çok vakit geçirdikleri kimseler büyük bir çoğunlukla aileleridir. Aileler, eş ve çocuklardan oluşan çekirdek hane grubunu ifade etmektedir. En çok vakit geçirilen yerler ise evlerdir. Gazeteciler, iş sürecinin yoğunluğu ve yarattığı yorgunluğa karşı "dışarı çıkmak" yerine, evde "sakince" "oturmayı" tercih ettiklerini belirtmektedirler:

Ben tembellik yapmayı çok severim, hayatım boyunca çok yoğun yaşadım, özellikle başbakanlık ve cumhurbaşkanlığı muhabirliği yaptığım dönemde, ayın yarısından fazlasını yurt dışı ya da yurtiçinde dışarıda geçirdim, bu nedenle oğlumun bazı büyüme evrelerini kaçırdığımı düşünüyorum. Onun için böyle boş günlerimde, evde kitap okumayı severim, film izlemeyi severim. Evde olmayı severim. (Aydın)

21 Burada De Certeau'nun (2009) toplumsal ilişkilerin eşitsiz yapısı içinde gerçekleştirilen "strateji" ve "taktik"lere dönük tespitinden bahsedilebilir. De Certeau (2009), emeğini ve zamanını satmaya zorlanan insanların gördükleri kadar itaatkâr olmadıklarını, en sıkıcı ve zorlu işlerde çalışırken dahi çeşitli 'taktikler'e başvurarak ayakta kalmayı başardıklarını vurgulamaktadır. Bu süreçte strateji, çatışmanın güçlü tarafının uyguladığı yöntemdir. Eldeki araç ve imkanların belirli bir hedef doğrultusunda seferber edilmesini ifade eder. Taktik ise, çatışmanın daha güçsüz tarafındakilerin uyguladığı yöntemdir. Güçlü tarafın stratejileri karşısında onlara direnme ya da nefes alma imkanı tanımaktadır. Taktikler, daha parçalı, küçük ve düzensizdirler, ancak güçsüz tarafta olanlara ayakta kalma imkanları yaratırlar. Bu ayrımda stratejinin bir nevi düzenli orduyu, taktiklerin ise gerilla pratiklerini imlediği düşünülebilir. Diğer yandan Willis (2013: 223), emeğin işçiden koparılıp alınmasına rağmen, yine de emeğin sahibi ile üretim araçları arasındaki aşinalığın, iş deneyiminin derin yapılarında olmasa bile biçiminde bir takım hafifletici değişiklikler yaratan bir hareketliliği mümkün kıldığını ve bunun iş ilişkisini dayanılabilir hale getirdiğini belirtmektedir. Bahsedilen durum bu çerçevede de değerlendirilebilir.

Buna zaman zaman gerçekleştirilen geniş aile ziyaretleri de eklenince, iş dışı yaşamın oldukça büyük bir kısmının aileye ya da aile türevli etkinliklere ayrıldığı ifade edilebilir. Burada "aile"den sonra gelen diğer seçeneklerin, oransal olarak önemli bir düşüş gösterdiği de belirtilmelidir. Dolayısıyla, atomize olmanın haneler bazında gerçekleştiği bir süreçten bahsetmek yanlış olmayacaktır.

İş dışı yaşamda, ailenin ardından en çok vakit geçirilen kimseler "arkadaşlar" olarak ifade edilmektedir. Gazeteciler, işyerinden arkadaşlarıyla iş dışında da vakit geçirmektedir. Bunlar yöneticilerden ya da "alt kadrolardan" ziyade emek sürecinde kendileri ile "denk" konumda bulunan meslektaşlardan oluşmaktadır. İş dışı zamanlarda işyerinden ya da meslektaşlardan kimseyle görüşmeyenler de mevcuttur.

Bir kısmı ise, daha seyrek olmakla birlikte yöneticiler ile de görüştüğünü ifade etmektedir. Ancak bu çoğunlukla gerçekleşen bir durum değildir. Hatta kimi yapısal sorunlarla malul olduğu belirtilmektedir. Kurumsal (ve kimi durumlarda sınıfsal) hiyerarşinin belirgin olduğu alanlardan biri de iş dışı yaşamdaki sosyal pratiklerdir. Bu hiyerarşi, gazetelere nazaran televizyonlarda çok daha geçerli ve görünür olmaktadır. Bir görüşmeci durumu şöyle ifade etmiştir:

İster istemez masanın diğer tarafına geçenlerle kişisel ilişki kurmakta güçlük çektiğimi düşünüyorum muhabirlerin. Ya da en azından çok yakın ilişki kurabildiklerine inanmıyorum. Ya o ilişkiler sorunlu ilişkiler olur gibi geliyor bana. Çünkü yani yöneticilerle iş dışında da sürekli bir araya gelmek çok sağlıklı bir şey olmasa gerek. Genel olarak televizyon dünyasında ilişkiler biraz daha böyle sert olur. Daha böyle nasıl denir keskin ayrımlarla birbirinden ayrılır. İnsanlar sosyal yaşamlarında çok fazla yan yana gelmezler. (Ali)

Gazetecilerin meslekte geçirdikleri süre ve yaşadıkları deneyimlere göre görüştükları kesimler değişmektedir. Görece zorlu ya da kötü süreçlerden geçen gazetecilerde, meslekten ya da işyerinden kimseyle görüşmeme eğilimi baskındır. Genç gazetecilerde ise, işyerinden ya da meslekten arkadaşlarla görüşme eğilimi daha yüksektir. Arkadaş ortamlarında vakit geçirmek, genç ve bekar gazetecilerde, ileri yaşlardakilere ya da evli ve çocuklu gazetecilere oranla daha sık görülen bir pratiktir. Yine de meslektaşlardan oluşsun ya da oluşmasın, yaş ya da medeni durum ne olursa olsun, "arkadaş ortamlarında vakit geçirmek", gazeteciler için ev dışındaki en önemli sosyal faaliyet biçimi olarak ortaya çıkmaktadır.

Sosyal pratiklerde bir arada bulunmak, deneyimlerin paylaşımı, çalışma ve yaşam sorunlarına karşı "dertleşmek" ve ortaklaşabilmek için önemli bir alan oluşturmaktadır. Ancak bu alanın imkan verdiği biraradalığın sınırları ve sürekliliği, yukarıda bahsedilen kaygılar/korkularla ve çalışma sürecindeki yoğun denetim ve güvencesizlik ortamı ile önemli ölçüde belirlenmektedir.

Üretim sürecinin yarattığı maddi şartlar, gazetecilerin sosyal yaşam pratiklerini yalnız niteliksel olarak değil, biçimsel olarak da şekillendirmektedir. Haftalık (ve yıllık) izin²² günlerinin azlığı (ve düzenliliği) önemli bir sorundur. İşin yoğunluğu, izinlerin azlığı ve alınan ücretin her geçen gün erimesi bir araya geldiğinde gazetecilerin gündelik hayatlarını sosyalleşme pratikleri olarak örme imkanları bir hayli zorlaşmaktadır. Bu durum görüşmelerden de takip edilebilmektedir:

İş ışığı zaman, yani zaten akşam çıkıyorsun eve gidiyorsun, yemek, çocuk var onunla uğraşıyorsun. Onun dışında haftada bir gün iznin var, ailene ayırmaya çalışıyorsun. Bazen spor, aile ziyareti... Yani

22 Alandaki gazetecilerin büyük çoğunluğu haftalık bir gün izinle çalışmaktadırlar. Bu izin günleri kimileri için sabit olsa da çoğunluk için değişken izin günleri bulunmaktadır. Aynı zamanda, izin gününde herhangi bir sebeple çalışmak zorunda kalan gazeteci, çok büyük bir ağırlıkla bir sonraki hafta iki gün değil, yine bir gün izin yapabilmektedir. Dolayısıyla izin günlerinin gaspı önemli bir sorundur ve hemen tüm görüşmelerde belirtilmiştir.

böyle biraz stres atıcı işler. Ama onunu dışında yine evde oturup sürekli işte akşam ne olmuş bir son haberlere bakayım vs. Yani hayatının normali bu olmuş durumda. (Kemal)

Daha çok ailemizle vakit geçirmeye çalışıyoruz. Onun dışında arkadaş gruplarımız var. Hala biraz böyle, evde belki de bir bebeğimiz olmadığı için bilmiyorum, biraz daha vaktimiz oluyor. Bunlara zaman ayırıyoruz. Bir de spor yapıyoruz. (Ali)

İş dışı zamanlarda şöyle kendi meslektaşlarım var, hem kurum dışında hem kurum içinde. Bu tabii ekonomik koşullar biraz zorladığı için, eskiden daha çok dışarı çıkarken onlarla, şimdi daha az çıkıyoruz, işte işyerinden arkadaşlarla zaman zaman çıkıyoruz, ama çoğunluk artık ev yani. Ev, aile, çocuklar var vs. İşte biraz kitap, internet. (Emel)

Dolayısıyla gazetecilerin koşullarındaki darlık sosyal yaşamlarını da önemli ölçüde etkilemektedir. Ev dışı sosyalleşmelerin ciddi tüketim pratikleri gerektirmesi, onları ya ev dışı pratiklerden uzak kalmaya ya da bu pratikleri düzenli gerçekleştirebilmek için borçlanmaya yöneltmektedir.

Ev dışı sosyal etkinlikler çoğunlukla AVM, kafe, lokanta ve bar gibi mekanlarda vakit geçirmek iken, bu etkinlikler çoğunlukla kentin belirli bölgelerinde yoğunlaşmaktadır. Görüşmelere göre kentte gidilmesi tercih edilen muhitler "bellidir". Ancak bu ayrım, gazeteciler için bir sıkışmışlık da yaratmaktadır. Bir görüşmeci durumu şöyle ifade etmiştir:

İş dışında yaşantımıza baktığımızda aslında çok sınırlı bir alanda bütün hayatımızı geçirdiğimizi söyleyebilirim. Yani gittiğimiz yerler çoğunlukla belli, gitmediğimiz yerler belli. Şu Ankara'da gittiğimiz yerlere baktığımızda 2-3 km karelik, hadi 10 km karelik diyelim, bir alanın dışına çıkmıyoruz aslında. Ve bu alan içinde de tamamıyla sosyal hayatımız geçiyor diyebiliriz. (Mehmet)

Sosyal etkinlikler arasında spor yapmak da önemli bir faaliyet olarak belirmektedir. Spor yapmak, gazeteciler için çoğunlukla bireysel şekillerde yapılan ve salonlarda gerçekleştirilen bir faaliyettir. Bu etkinlikler önemlidir. Zira "piknik" gibi kırsal etkinlikler yerine kentli sosyalleşme biçimlerinin yaygın oluşu ve bireyselleşmiş (ve salona kapalı) spor yapma biçimlerinin varlığı "orta sınıf yaşam tarzı"nın ayırt edici noktalarından biri olarak öne sürülmektedir.²³ Görüşmelerde de bu durum gözlenmektedir:

Etkinlik olarak, işte spor salonuna yazılıyorsun. Ama artık o da lüks olmaktan çıktı biliyorsun. Ankara'da yıllık bin lira para verip üye oluyorsun çok bir para değil, aylık 100 lira bile değil. Sosyal etkinlik hani orası üzerinden gidiyor biraz. Ama onun dışında öyle olağanüstü bir hareket, hadi her gün dışarı çıkayım bilmem ne yapayım, öyle bir şey yok. Bir şekilde devam ediyorsun işte.. (Levent)

Gazetecilerin gündelik hayatlarına dönük bir diğer boyut, okumaya dönük etkinlikler ile kültürel faaliyetlerdir. Genel olarak bu faaliyetlerin düşüklüğü dikkat çekicidir. Yine de kitap okumaya dönük faaliyetler, kültürel etkinliklere nazaran yüksektir. Okumanın yoğunluğu ve içeriği de değişiklik göstermekte, kimi örneklerde ise hiçbir okuma faaliyetinin olmadığı belirtilmektedir:

Daha çok kitap okuyorum. Gündemi yakalayan, siyasi kitaplar. Mesleğin gereği olarak okuyorum. Başbakanlık'a bakan muhabirler çok okur mesela. Güncel olaylarla ilgili kitaplar. Onun dışında çok yok okumamız. (Faruk)

Kültürel etkinlik olarak elimden geldiğince kitap okumaya çalışıyorum. Kitap okumaya mecbur sun yani, bilgi sahibi olmadan fikir sahibi olanlara katılmamak için. Sonra, gazetecilik yaparken daha

23 "Yeni orta sınıf" kimliğinin oluşmasında, piknik yapmanın "geleneksel orta sınıf"ın kültürel bir pratiği olarak aşağılandığını belirten bir çalışma için bkz. Karademir Hazır vd. (2016).

fazla okumam gerektiğini anladım. Ama ben böyle yine de Türkiye'nin yakın siyasi geçmişi gibi kitapları, çok tercih etmiyorum yani, çünkü çok içindeyiz zaten. Evet bazı kitaplar var ki insana ışık tutan, aynı şeylerin olduğunu dönüp dolaşıp gösteren, falan filan şeyler var ama sürekli içinde olduğum için belki de sıkıcı geliyor o kitaplar, roman falan okuyorum, onlar en azından daha faydalı diye düşünüyorum. (Akın)

Okuma işleri yani uzun zamandır okuyamıyorum 2-3 senedir. Okumak derken iş gereği bakılan gazete ve dergiden bahsetmiyoruz herhalde, kitaptan bahsediyoruz. Kitabı da uzunca süredir okuyamıyorum, başladığım 3-4 tane kitap var, başladığım günkü ile kalmış. Başlamışım 50 sayfa okumuşum kalmış, 70 sayfa okumuşum kalmış. Kafa çok dağınık oluyor artık, kafa yorgunluğu, gerçekten o kadar dolu oluyor ki beyin, bazen biri bir şey anlatıyor, ben boş boş dinliyorum, aradan 30 saniye geçiyor, ancak ne dediğini anlıyorum. Bu yüzden okumak da maalesef olamıyor. (Sinan)

Kültürel pratikler ise genel olarak düşük olmakla birlikte, yaş, ailevi sorumluluklar ve iş yoğunluğuna göre değişiklik göstermektedir. Bir kısım gazeteci düzenli olarak kültürel faaliyetleri takip ettiğini belirtse de bir kısmı böyle faaliyetlere katılmadığını ifade etmiştir:

Kültürel etkinliklerden tiyatro yapabiliyorum. Sinemaya gitmek de sıkıcı gelmeye başlayan bir şey oldu. Onun dışında gazetecilerin hepsi, bütün etkinliklere davetlidir. Dolayısıyla Ankara'da ya da bir yerde etkinlik olduğunda, eğer gitmek istiyorsan, yapmak istiyorsan son derece kolay ulaşabilirsin, tiyatrolara bile böyle. Kültür Bakanlığı basın için yer ayırır, herkes gidebilir. Dolayısıyla gitmeye gönlün varsa gidersen, diğeri bahane değil. (Gül)

Böyle faaliyetlere zaman çok ayıramıyoruz. Sosyal etkinlik diyebileceğimiz bir sinema oluyor, tiyatroya gidemiyorum uzunca bir süredir. Opera zaten sevdiğim bir şey değil. Geriye bir şey kaldı mı? (Faruk)

Gazetecilerin hayatlarındaki yoğunluk ve yorgunluğun, okuma ya da kültürel faaliyetlerde bulunma yönünde olumsuz bir etkisi olduğu görülmektedir. Bunun yanında, okuma faaliyetlerinin daha çok mesleki "zorunluluk" olarak ortaya çıkması ile kültürel etkinliklerin çoğunlukla dışsal bir takım "seyirlik" faaliyetler olarak anlamlandırılması oldukça dikkat çekicidir. Bu tablonun, kültürel ve sosyal hayatın darlığının da bir göstergesi olduğu iddia edilebilir. Burada, yaşanan kentin olanak ve sınırlılıklarının da etkisi olduğu vurgulanmaktadır:

Arkadaşarımla görüşmek dışında, çok konser falan olsa da onlara gitsem diye bir şey artık çok olmuyor Ankara'da eskiden çok olurdu da şimdi çok olmuyor ya. Köyleşti iyice Ankara. Yani aslında kent sana ne sunuyorsa sen de onu yapıyorsun. (Fatma)

İş dışı yaşamda bir diğer sosyalleşme zaman ve mekanı sosyal medyadır. Sosyal medya, beklenilene aksine, gazeteciler tarafından yoğun olarak kullanılmamaktadır. Görüşülen gazetecilerin büyük bir kesiminin sosyal medya hesapları olmasına karşın, bu hesaplar çoğunlukla gündem takibi için kullanılmakta, paylaşım ve tartışma gibi pratikler oldukça geri planda kalmaktadır.

Belirtmek gerekir ki, gazetecilerin çalışma ve çalışma dışı yaşamları arasındaki bağlantı ve yüksek geçişlilik, onların sosyal medya kullanımlarında da kendini göstermektedir. Görüşmelere göre, sosyal medyanın görece "pasif" olarak kullanılmasında, gazetecilerin kişisel tercihleri kadar, kurumların uyguladığı –açık ya da gizli- baskıların ve ülkedeki genel politik iklimin etkisi olduğu belirtilebilir. Bu nedenle, sosyal medyanın pasif kullanımı, gazetecilerin büyük bölümü için gündem takibine ek olarak, yalnızca yaptıkları haberlerin paylaşılması ile sınırlıdır. Bu durum gazetecilerin "kişisel" sosyal medya

hesaplarının bir nevi "kurumsal alan" olarak kullanılmasına neden olmaktadır. Görüşmeciler, sosyal medya ile ilişkilerini şöyle ifade etmektedirler:

Sosyal medya hesabımdan, twitterdan sadece haberlerimi paylaşıyorum. Başka hiçbir paylaşımım yok. (Mehmet)

Hem haber kaynağı olarak hem de haberi dolaşıma sokmak için kullanıyorum. Yaptığım haberleri dolaşıma sokmak için genellikle Twitter'ı kullanıyorum ama Facebook da önemli bir veri kaynağı bizim için. Youtube önemli bir görüntü kaynağı. Görüntü ve haber kaynağı aynı zamanda istihbarat da kaynağı. Yani bunlara ulaşmak için sosyal medyayı yoğun olarak kullanıyorum. O kadar. (Ali)

Sosyal medyayı haber kaynağı olarak da haberin yaygınlaşması için de ikisi için de kullanıyorum. Kimi paylaşımlarım da oluyor. (Levent)

Gündem takibi ve haber paylaşımı dışında gazetecilerin sosyal medyada yaptıkları kimi paylaşım ve tartışmalar; çalıştıkları kurumlar, haber kaynakları ya da bizzat devlet kurumları tarafından uyarılmalarına, hatta yer yer tehdit edilmelerine neden olabilmektedir. Öyle ki kimi medya gruplarında, özellikle 2013 yılındaki Gezi İsyanı'ndan sonra çıkarılan sosyal medya yönetmelikleri ve düzenlemeleri, bu alandaki kullanımlara ciddi yaptırımlar ve cezalar getirmiştir. Bu da gazetecilerin sosyal medya alanlarını kullanımında önemli oranda bir geri durma tavrı yaratmaktadır. Anlatmak konusunda çok gönüllü olmasalar da (kimisi off the record anlatılar mevcuttur), "sosyal medya paylaşımlarınız nedeniyle uyarı ya da tehdit aldığınız oldu mu" sorusuna genellikle "oldu tabi, olmaz mı" ya da "ne sen sor, ne ben söyleyeyim" gibi yanıtlar verilmiştir:

Öyle şeyler oldu üç beş kere. Kendin bir şey paylaşıyorsun, bireysel bir paylaşım. Onlar [bir devlet kurumu] biraz kızıyor ya da gazete yönetimine diyorlar, şikayet gibi sayılır. 'Bari siz yapmayın' gibisinden. Sonuçta senin o bireyselliğini senin kurumunla birlikte yorumluyor. Yani işte silsen iyi olur, sıkıntıya girme gibi şeyler söylendi. Ben de sildim yani mecburen. (Kemal)

Başta çok oluyordu böyle müdahaleler. Sonra insanlar zaten yazmamaya başladı. Çok işinden olan var bu yüzden. O nedenle, neden işimden olayım, neden sıkıntı yaşayayım diyerek hiç bu işe girmiyorlar. (Aydın)

Oldu tabi, olmaz mı! Şimdi bu alanlar kişisel alanlarla iç içe geçen alanlar olduğu için bizim açımızdan biraz sorunlu, zor. Bazı yerlerde sosyal medya kullanım yönetmeliği var. Sosyal medyayı herkes kafasına göre kullanamaz. Bunun özeti bu. Çünkü senin sosyal medyada yazıp çizdiklerin, her ne kadar kişisel görüşlerim çalıştığım yeri bağlamaz desen de kurumsal olarak bağlar. Yani öyle bir atmosferdeyiz. Dolayısıyla yazıp çizdiğinize dikkat edin. Özeti bu olan bir sosyal medya kullanım yönetmeliği. (Ali)

Sosyal medya paylaşımlarının neden olduğu gerilim ve bunun gazetecilere üstten ve çıplak biçimlerde ifade edilmesi, gazetecilerde "mesleki değersizleşme" sürecinin bir başka boyutunu oluşturmaktadır. Bu süreçte gazeteciler, "hiç yazmama" gibi tepkisel davranışların yanında, "yazdıklarını törpüleme", "oto-sansür uygulama" gibi pratikler de sergilemektedir. Sosyal medyadaki varlıklarını sürdürmenin en "marjinal" yolu ise, anonim ya da sahte hesaplar açarak paylaşımlarını "daha rahat" biçimde gerçekleştirmektir. Bu, değersizleşmeye karşı üstü kapalı bir direnme biçimi olarak da görülebilir.

Bahsedilen bu tablo nedeniyle, sosyal medya, gazetecilerin gündelik hayatında beklenildiği kadar büyük bir yere sahip olamamaktadır. Gazetecilerin içinde bulunduğu çalışma ilişkileri, bir sosyalleşme zaman ve mekanı olarak sosyal medyayı da önemli ölçüde belirlemekte ve düzenlemektedir. Öyle ki, gazetecilerin çalışma dışı alanlarda gerçekleştirdikleri (ya da gerçekleştir(e)medikleri) günlük sosyal

paylaşımlar, onların iş ilişkilerinin nasıl devam edeceği (ya da devam edip edemeyeceği) konusunda önemli bir kıstas haline gelmiştir.

Sonuç

Gündelik hayata ilişkin veriler, gazetecilerin kendilerini yeniden üretme süreçleri ve anlam dünyaları ile bunların maddi yaşamdaki temellerini göstermesi bakımından önemlidir. Gazeteciler için, ücret dışı geçim araçları neredeyse yok olmuş, borçlu, büyük ölçüde hane içine kapanmış, kendini yeniden üretme kanalları daralmış ve kültürel olarak çoraklaşan bir yaşam tablosundan söz etmek mümkün görünmektedir. Gazetecilerin yalnızca üretim süreçleri değil, yeniden üretim süreçleri de piyasa koşullarına tabi kılınmıştır. Bu tablonun toplumsal olarak işaret ettiği gerçeklik ise gazetecilerin kendilerini ve mesleklerini gerçekleştirme süreçlerinde olanaklarının oldukça daraldığıdır.

Dolayısıyla gazetecilerin maddi ve mesleki açıdan giderek kötüleşen çalışma koşullarının, gündelik hayat pratiklerinde de ciddi bir karşılık bulduğu ve onları hem mesleki hem de toplumsal açıdan derin bir erozyona uğrattığı söylenebilir. Bu erozyonun daha iyi bir gazetecilik pratiği ve gazetecilerin kendilerini yetiştirme ve gerçekleştirme süreçleri bakımından olanaklarını ve itiraz potansiyellerini zayıflatmakta olduğu tespit edilebilir. Bu süreç, gazetecilerin yaşamının gündelik, sıradan ama sahici akışını göstermesi bakımından önemlidir. Tam da bu nedenle bu akışın açığa çıkarılması ve değiştirilmesi için çaba gösterilmesi gereklidir.

KAYNAKÇA

- Ağbaba, V., Özel, Ö., Demir, N., Işık, M. (2014). *Kalemi Kırılan Gazeteciler Raporu*, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Bağımsız Sosyal Bilimciler, (2015). *AKP'li Yıllarda Emeğin Durumu*, İstanbul: Yordam.
- Bedirhanoglu, P. (2014). "Bir Aşırı Şiddet Biçimi Olarak Borçlanma", *Günümüz Dünyasında Şiddet ve Medenilik ile İlgili Etkinlikler Uluslararası Sempozyumu*, https://www.academia.edu/12467203/Bir_A%C5%9F%C4%B1r%C4%B1_%C5%9Eiddet_Bi%C3%A7imi_Olarak_Bor%C3%A7lanma
- Bennett, A. (2013). *Kültür ve Gündelik Hayat*, (çev. U. Yener Kara vd.), Ankara: Phoenix Yayınları.
- Boratav, K. (2011). *Bir Krizin Kısa Hikayesi*, Ankara: Arkadaş Yayıncılık.
- Bovone, L. (1989). "Theories of Everyday Life: A Search for Meaning or a Negation of Meaning?" *Current Sociology*, 37(1), March, 41-59.
- Burawoy, M. (1998). "The Extended Case Method", *Sociological Theory*, 16(1), March, 4-33.
- Burawoy, M. (2009). *The Extended Case Method*, Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Burawoy, M. (2015). *Üretim Siyaseti Kapitalizm ve Sosyalizmde Fabrika Rejimleri*, (çev. Ç. Gümüşoluk), Ankara: Nota Bene.
- Cangöz, İ. (2015). *Değişen Anlam ve Değerleriyle Gazetecilik*, Ankara: Sınırsız Yayıncılık.
- Chaney, D. (1999). *Yaşam Tarzları*, (çev. İ. Kutluk), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Coşkun, M.K. (2017). "İşçi Sınıfı Kültürü, Deneyim ve Gündelik Hayat", *Emek Araştırma Dergisi*, Haziran, 8(11), 41-54.
- Çığ, E. Ç.; Çığ, Ü. (2015). "Gazetecilik Emeğinin Prekarizasyonu: Yeni Medya Çağında Habercilik Etiğini Tartışmak", *İş Ahlakı Dergisi*, 8(2), 197-232.
- De Certeau, M. (1984). *The Practice of Everyday Life*, Berkeley: University of California Press.
- De Certeau, M. (2009). *Gündelik Hayatın Keşfi I*, (çev. L.A. Özcan), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Felski, R. (2000). "The Invention of Everyday Life", *Cool Moves: A Journal of Culture/ Theory/ Politics*, 39, 15-31.
- Gardiner, M. (2016). *Gündelik Hayat Eleştirileri*, (çev. D. Özçetin vd.), Ankara: Heretik.
- Garfinkel, H. (2006). *Seeing Sociologically: The Routine Grounds of Social Action*, New York: Routledge.
- Goffman, E. (2009). *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu* (çev. B. Cezar), İstanbul: Metis Yayınları.
- Grumley, J. (2005). *Agnes Heller: A Moralism in the Vortex of History*, London: Pluto Press.
- Hardt, M.; Negri, A. (2012) *Duyuru*, (çev. A. Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Heller, A. (1984). *Everyday Life*, London: Routledge.
- Holloway, J.; Bonefeld, W. (2007). *Küreselleşme Çağında Para ve Sınıf Mücadelesi*, (çev. M. Çelik vd.), İstanbul: Otonom.
- Johnson, R. (2008). *What is Cultural Studies Anyway?*, <https://rhetwritcult.wikispaces.com/file/view/RichardJohnsonCulturalStudies.pdf/40048130/RichardJohnsonCulturalStudies.pdf>

- Kaderoğlu Bulut, Ç. (2019). *Sınıfın Sınırlarında: Gazeteciler ve Proleterleşme*, İstanbul: Nota Bene.
- Karademir Hazır, I.; Kalaycıoğlu, S.; Çelik, K. (2016). "Orta Sınıf'ların Farklı Kesitleri: Sınıf Geçmiş, Kültür Pratikleri ve Mesleki Statü", *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 19(2), Ekim, 64-107.
- Kızılcıca, F. K.; Karagöz Kızılcıca, G. (2018). "Türkiye'de İletişimciler ve 'Preker' Emek: Gözden Kaçmış bir Veri Tabanından Bulgular", *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, (29), 9-30.
- Kosik, K. (2015). *Somutun Diyalektiği: İnsan ve Dünya Sorunları Üzerine Bir İnceleme*, (çev. E. Kaya), İstanbul: Yordam.
- Langbauer, L. (1992). "Cultural Studies and the Politics of the Everyday", *Diacritics*, 22(1), Spring, 47-65. https://www.jstor.org/stable/465237?seq=1#page_scan_tab_contents
- Lefebvre, H. (1998) *Modern Dünyada Gündelik Hayat*, (çev. I. Gürbüz), İstanbul: Metis
- Lefebvre, H. (2012) *Gündelik Hayatın Eleştirisi I: Giriş*, (çev. I. Ergüden), İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Marx, K.; Engels, F. (2004). *Alman İdeolojisi*, (çev. S. Belli), İstanbul: Sol Yayınları.
- McChesney, R. W. (1996). "Is There Any Hope for Cultural Studies?", *Monthly Review*, 47(10), 1-18. <https://tr.scribd.com/document/93535310/McChesney-Is-There-Any-Hope-for-Cultural-Studies>
- Regulier, C. (2016). "Gündelik Yaşam", *Marksizm Sözlüğü*, (der. G. Bensoussan, G. Labica), (çev. V. Yalçınoklu), İstanbul: Yordam, 423-426.
- Renshaw, S. W. (2006). "Postmodern Swing Dance and Secondary Adjustment: Identity As Process", *Symbolic Interaction*, 29(1), 83-94.
- Roberts, J. (2006). *Philosophizing the Everyday: Revolutionary Praxis and the Fate of Cultural Theory*, London: Pluto Press.
- Schultz, A. (2014). *Life Forms and Meaning Structure*, New York, Routledge.
- Şahin, Ö.; Balta, E. (2001). "Gündelik Yaşamı Dönüştürmek ve Marksist Düşünce", *Praksis* (4), 185-217.
- Thompson, E. P. (2004). *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu*, (çev. U. Kocabaşoğlu), İstanbul: Birikim Yayınları.
- Thompson, E. P. (2006). *Avam ve Görenek: İngiltere'de Geleneksel Popüler Kültür Üzerine Araştırmalar*, (çev. U. Kocabaşoğlu), İstanbul: Birikim Yayınları.
- Uzunoglu, S. (2018). "Gazeteci Emeğinin Dönüşümü ve Güvencesizleşme: Türkiyeli Dijital Haber Odalarının Serbest Muhabirleri Üzerine Bir Çalışma", *Moment Dergi*, 5(2), 195-218.
- Williams, R. (1993). *Kültür*, (çev. E. Başer), İstanbul: İletişim.
- Williams, R. (2013). *The Long Revolution*, Cardigan: Parthian Books.
- Willis, P. (2013). "Erillik ve Fabrika Emeği", *Kültür ve Toplum Güncel Tartışmalar*, (Haz. J.C. Alexander ve S. Seidman), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 217-230.
- Yeşil, B. (2016). *Media in New Turkey: The Origins of an Authoritarian Neoliberal State*, Urbana: University of Illinois Press.
- Yücesan-Özdemir, G. (2014). *İnatçı Köstebek Çağrı Merkezlerinde Gençlik, Sınıf ve Direniş*, İstanbul: Yordam.